

Meie keelehädad ja õige- keelsuse allikad

Jaan Mets

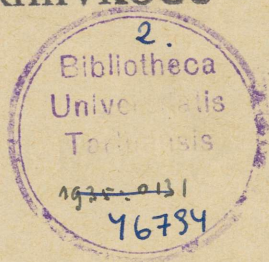
9531.

Autori kirjastus.
Äratrükk kuukirjast „Agronomia“ nr. 11 ja 12 — 1934.

Tartus 1935.

AR

ARHIIVKOGU

B-1094

Meie keelehädad ja õigekeelsuse allikad

Sõnastikkude tähtsus p.-m. kirjakeele tarvitajale.

Keelemehed on eesti keele avalikke tarvitajaid alatihti näägutanud nende vigase keele pärast. Eriti õigusega on tehtud etteheiteid ajalehtedele ja kõnemeestele.

Ajalehtede keel on aga viimastel aastatel järsult paranenud — nähtavasti keeltundjate korrektorite ametisse-seadmise ning korrektuuri süvendamise tõttu. See ei jää mõjuta ka laialiste rahvahulkade keelele. Maarahva ja maalt võrsunud haritlaste loomulikkude keeletunnet on küll kõige rohkem tumestanud meie ajalehtede ülivigane keel. Seda eriti Eesti iseseisvuse esimesel aastakümnel, mil keele senistele saksapärasustele lisandusid edvistusvead ladvikult haaratud keeleuenduse-nõuetest.

Eesti põllumajandusliku kirjanduse keel on kujunenud päämiselt ajalehe-keele mõju all. On võõrastust äratav, et tõeline maarahva-keel selles nii vähe on pääsenud maksvusele.

Kui nüüd ajalehtede ja suuremate kirjastuste keel liig valjultki on normitud ametlikuks-tunnustatud Veski-keele alusel, siis põllumajanduslikus kirjanduses ja muidugi ka kooli- ning kõne-keeles valitseb endine vigane, saksapärasustest rikas ning ebakindel idioom. Selle ajastmahajäämise põhjuseks ei ole mitte üksi keeletarvitajate hooletus ja laiskus.

Eesti keelt on seni väga raske olnud ära õppida reeglite põhjal. Nii palju kui on eesti kirjakeele oskust, on see ju päämiselt omandatud harjumise ja tegeliku harjutamise teel. Trüki jaoks kirjutajate ja toimetajate tähtsamateks õigekeelsuse-juhtijateks on seni olnud ortoloogilised sõnaraamatud.*) Kuid neist meie omasime kuni möödunud aasta sügiseni ainult ühe poolleioleva. Keelemeeste etteheite-nooltest tuleb suur osa tagasi juhtida nende eneste pihta.

Praktilise õigekeelsuse-käsiraamatu teravast vajadusest kõneleb väga selgelt E. Muuga »Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu« esimese trüki läbimüük ühe kuu ja teise trüki läbimüük mõne kuu jooksul — kõrvuti samal ajal ilmunud J. A i n e l o raamatu esimese trüki läbimüügiga.

P.-m. ajakirjade ja brošüüride ning raamatute kirjastajad on seni väga vähe saanud tarvitada filoloogidest-korrektorite abi. Sest keeleteadlase appivõtt teeb töö- ning vastavalt ka raha- ning ajakulu mitmekordseks. Tuleks teha käsikirja esimene sisuline korrektuur toimetaja poolt, teisena järgneks keeleline parandus filoloogist-korrektorilt, kolmandana korrektori paranduste sisuline revisjon toimetajalt Trükilao parandust peaksid toimetama jällegi mõlemad.

Koguni praeguse korra juures, kus ka keelelisi parandusi teevad enamasti agronoomilised töötajad, on toimetustes mõnel pool tulnud arvamusele, et on otstarbekohasem jätta korralikuma keelega käsikirjad parandamata kui riskida mõtteväänamistega ja mõttevarjundite lamestamisega.

Kirjeldatud olukorras oleneb p.-m. ajakirjade ja üksikväljaannete keele korralikkus päämiselt autorite ja agronoomiliste toimetajate keeleoskusest. Meile, agronoomidele, on keele korralikkus ja leksikaalne täiuslikkus tähtsad eeskätt oma mõtete hõlpsama, selgema ja täpsema edasiandmise seisukohalt. Õigekeelsuse arendamise (resp. rikkumise) mõttes on p.-m. kirjandusel muidugi kõige rohkem mõju põllumajanduslikkude ja täienduskoollaste õpilaste keelele. Kuid kuna meil üksikuid p.-m. ajakirju on trükitud kuni 20 000 eksemplari, siis on neil välja-

*) Küllalt tähtis osa on olnud ka J. A a v i k u keelelistel märkmetel ja elavalt ning eluliselt kirjutatud O. L o o r i t s a grammatikal.

annetel küllalt suur mõju kogu meie maarahva keelele. Seega on p.-m. kirjanduse keele küsimusel tähtsust ka üldrahvuslikust seisukohast.

Nii p.-m. kirjanduse tootjad kui ka osa tarvitajaist (koolide õpilased ja õpetajad) arendavad oma keelt tähtsal määral õigekeelsuse-sõnaraamatute abil. Juba sel põhjusel on küllalt tähtis, et meil neid sõnaraamatuid oleks ja et nad vastaksid meie tarvetele. Või ütleme üldsemalt, et nad vastaksid ka Eesti maarahva ja maaga ühendust pidava rahva, s. t. elanikkonna valdava enamiku tarvetele.

Et »Agronomial« on tulnud ja tuleb ka veel edaspidi arvustavalt tungida aladele, mis ainult mõnes sektoris võiksid kuuluda tema vaatluspiirkonda, see oleneb nn. vaimukultuuri-tegelaste (ja ka ajalehemeeste) mitteteadlikust ja tihti ka otse obskurantlikust suhtumisest eesti üle maakultuuri poolele ja oma trükitoodete maalelavale tarvitajale. *)

Õigekeelsuse-sõnaraamatutega on selle poolest küll hoopis parem lugu kui terve rea rahvuslike kapitaalteostega, nagu Eesti I, Eesti biograafiline leksikon, Eesti avaliku elu tege-lased, Maailma maad ja rahvad. Päämiselt suure õigekeelsuse-sõnaraamatu toimetaja mitme-külgete teadmiste ja tema osavõtu tõttu agronomiliste oskussõnade korraldamisest ning loo-misest. Siiski on ka sellel alal meie seisukohast vaadates seevõrra puudusi, et kaasarääkimine saab vajaliseks. Eriti uemate sõnastikkude puhul.

Selle sõnavõtu tarvidust tunnevad eelkõige p.-m. ajakirjade toimetajad ja kaastöölised ning p. m. teaduskonna ja p.-m. koolide õppejõud. Sest oleme päevast päeva hädas mõistetele sõnalise väljenduse ning sõnade õige kuju andmisega, uute sõnade tarvitamisel ka õige rekttsiooni leidmisega.

Veski suur »Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat« (ÕS)²⁾ on oma rohkete sõnasetustega (ka võõrkeelte abil) võtnud enesele pääle muu tänuväärse ülesande juhatada sõnu tarvitama nende õiges mõistes Vähemas ulatuses ja vähema täpsusega täidab seda ülesannet ka E. Muuga »Väike õigekeelsus-sõnaraamat« (VÕS)³⁾. — ÕS see kõrvalülesanne on väga tähtis mitmel põhjusel: 1) erialadel fikseeritud oskussõnad on tarvitajate laiemale ringile raskesti kättesaadavad; 2) need oskussõnad on ühtlustamata eri töö- ja teadusealade vahel; 3) osa trükistilmunud oskussõnastikke on sõnakoosseisult ebatäielikud ning keeleliselt läbitõttuselt puudulikud; 4) varem ilmunud sõnastikud on ajast maha jäänud; 5) mõnedel erialadel ei ole oskussõnastikke üldse veel trükist ilmunud. Kõik need puudused on omased ka p.-m.-le oskussõnadele või nende kogudele.

Õigete väljenduste ja sõnakujude leidmiseks oleme eeskätt abi otsinud õigekeelsuse-sõnaraamatutest, oma ja naaberalade oskussõnastikkudest, siis autoriteetsete keelemeeste koostatud eesti-soome ja soome-eesti sõnaraamatutest.

Eesti oskussõnastikkude põhikeeleks, märksõnade-keeleks, on seni olnud päämiselt saksa, vähesel määral ka ladina. Kuid olgugi meil ilmunud mitmedkümmend saksa-eesti oskussõnade kogud, ei ole meil ühtegi nüüdisaja keelele vastavat saksa-eesti üldist sõnaraamatut **). Alles tänavu, pärast kultuurilise ja majandusliku välisorientatsiooni suundamist Saksalt Englisele hakkas vihkude kaupa ilmuma esimene saksa-eesti sõnastik — tundmatumalt kirjastajalt ja koostajalt, kuid tuntud keelemehe toimetusel⁸⁾. Ei oska seda ebakohta seletada muuga, kui meie juhtivate kirjastuste saamatusega kirjandusturu kõige elulisemate nõuete rahuldamisel. Saksa-eesti sõnastik oleks meile olnud vajalik mitte ainult saksa keele hõlpsamaks omandamiseks, vaid ka eesti kirjakeele arendamiseks. Eriti terav on olnud vajadus saksa-eesti sõnastiku järele eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu puudumise (resp poolikuse) tõttu. Viimatimainitud asjaolu on meie kirjastustele muidugi palju rängemaks süüks.

*) Nende toodete levitajate suhtumine on k.-ü. »Looduse« energilisema tegevuse ajajärgust saadik siiski juba teistsugune — väga mõjuvatel põhjustel: mõne üldkultuurilise suurteose abonentidest on ligemale pooled maalt

***) Korrektuuri tegemise ajal leidsin EE-st juhuslikult, »K a n n, Nikolai« märksõna alt: »toimetanud teosed »Tarvilik Saksa-Eesti sõnaraamat (1902. 4. tr. G. Suitsu töötlusel 1929)«. Selle sõnastiku uuest, 1929. a. trükist polnud mul artikli kirjutamisel aimugi. Võib-olla, on see uus trükk annud täitsa ajakohase sõnaraamatu. Igatahes pole teda seevõrra tutvustatud, et raamatust vägagi huvitatud inimestele selle olemasolu oleks paistnud silma.

Näiteid meie keelehäädadest.

Uute õigekeelsuse-sõnastikkude ilmumisel 1933. a. sügisel paranes olukord järsku. Kuid p.-m. oskuskeele tarvitajate senistesse keelehäädadesse tõi see parandust siiski veel vähe.

Meil on sõnu, mis esinevad, liialduseta öeldes, p.-m. ajakirjade igas numbris ja mida tarvitatakse päevast päeva auditooriumides ja kooliklassides, kuid milliseid me ei leia üheski õigekeelsuse- ja õigekirjutuse-sõnaraamatus. On küllalt ka seesuguseid populaarseid sõnu, milliseid ei leidu üheski eesti sõnaraamatus.

Taani *Foderenhed*'i mõiste on p.-m. kirjas ja kõnes olnud meil juba aastakümneid üheks kõige sagedamini tarvitatuks, talle on antud mitmesugune sõnaline väljendus (toiduüksus, söödaüksus, söödaühik, söötühik), kuid ühtegi neist ei leia me oma keeleteadlaste sõnastikkudest, ei õigekirjutuse, ei õigekeelsuse ega soome-eesti ja eesti-soome sõnaraamatutest (kuigi on eestisse tulnud eeskätt soome kaudu). Koguni nii mahukas kui J. Mägiste »Soome-eesti sõnaraamat« (1931)⁷ ei tunne *rehuyksikkö*-sõna ega selle eestilist vastet. Ka Väikeseski õigekeelsus-sõnaraamatus¹³ leidub küll »džaul (elektrilise töö ühik)« ja »farad (elektrimahu ühik)« ning *Veski*²) on ka »jõuühik (*Krafteinheit*)« ja »gauss (elektri mõõduühik)«, kuna Mägiste, kelle sõnaraamatus puudub *yksikkö*-sõnal üldse ühiku, üksuse tähendus, annab siiski *voimayksikkö* — jõuühik, üksus. 1930 Veski kaasabil koostatud »Valik oskussõnu loomasöötmise alalt« (LSO)¹⁶) näib meid hädast välja aidanud olevat, fikseerides »*Futtereinheit* — söötühik«. Siit päale on see sõnakuju saanud ainuõiguse. — Kahjuks me sellega siiski rahulduda ei saa, juba nominatiivse liitumise pärast mitte. Ühik on ju sööda mõõt, mitte sööt ise, õige võib siin olla ainult genitiivne liitumine nagu see esinebki sõnades »jõuühik«, »mahuühik«, »kaaluühik«, »mõõduühik«.

Foder-, *Futter*-sõna eestilise vaste leidub küll ka üldsõnastikkudes. Kettusel (1917)⁶): »sööde -te (karjan-) ruoka, rehu«. Valdes — Veski²³) arstiteaduse-oskussõnastikus (1924) on *sööde* — *söötme* питательная среда, substraat. Mägistel on »*rehu* loomatoit, sööt (g. sööda)«. Muuk annab: »*sööt* (toit), sööda« ja »*sööde* (söötmine; sööt [söödal], sööte«.

Oleks väga tarvilik, et keeleteadlased fikseeriksid nende sõnakujude tähendused kindlamalt. Siis oleks ka meil kindlam alus oma ala oskussõnade loomisel. Sööt-sõnal leiame sõnastikkudest 4–5 tähendust, neist rahvapärased kaks või kolm: 1) *Weideland* (see mõiste *Wiedemannil* esikohal) ja sellega suguluses olev mõiste *Dreeschland*; Kettusel (karjan-) *syöttömaa*; *rasimaa*); 2) *Köder*; 3) *Ätz-*, näiteks *Ätzkalk* — söötluubi; vist umbes samas mõttes ühendis *sööttraig* (*lupus*); 4) *Futter*, loomatoit. Seesugusele mitmetähenduselisele sõnale nagu sööt, ei ole kuidagi otstarbekohane lisada tähendusi juure, liiati veel tarvitada uutest tähendustest oskussõnade loomisel. Nüüd ei ole mitmemõtteline mitte ainult sööt-sõna ise vaid ka sööt-liitelised oskussõnad. Nii leiame taimekasvatuse oskussõnastikust (*TO*)¹⁴), et söötluubi = *Ätzkalk*, loomasöötamise-oskussõnastikus (*LSO*)¹⁶) aga söötluubi = *Futterkalk*. Kui nüüd tegeluses ära vahetada *Futterkalk* *Ätzkalk*iga, siis võivad sel olla väga kurvad tagajärjed.

Et sõna *angler* on eesti p.-m. kõnekeeles (ja oli varemalt ka kirjakeeles) tarvitatavamaid sõnu, seda teavad linlasedki. Kuid tarvitajate häda sellele sõnale eestipärase lõpu otsimisel vanemad (E. Kirjanduse Seltsi esimene¹) ja uuemad (Muuga³), Ainelo⁴) õigekirjutuse-sõnaraamatud siiski ei ole arvestanud. Veski on küll 1925²) fikseerinud: *angeln* (angelni tõugu kariloom), kuid 1932 on ta *angelnist* siiski loobunud, kuna tema osavõtul koostatud »Valik oskussõnu loomade aretuse alalt«¹⁷) märgib: *Anglerrasse* — *angeli tõug*. Angeli tõugu looma eestikujulist nimetust nominatiivis see sõnastik kahjuks ei anna, nagu ta küll järgneval leheküljel annab »ardenn« ning edasi »barkšir« j. t. s. s. Kuna ka Muuk³) annab »*angeli* (kari)«, siis on järeldatud, et nominatiiv peaks olema »angel«, aga mitte »angeln« (nagu on Veski¹²). Kuid tarvitada pole juletud. — *Tuksam-Muuga* »Saksa-eesti sõnaraamat«⁸) mis oli end välja kuulutanud eesti sõnade kõige täielisemaks sõnastikuks, annab küll *Angoraziege* ja selle eestilise vaste, kuid mitte *Anglervieh*.

Veel rohkem kimbus oleme *ayrshire*'i looma nimetusega. Päale muu oleneb siin eestipärase kirjakuju andmise raskus algkeele-kuju õige hääldamise raskusest. On mitmet pidi katsutud seda sõna teha eestipärasemaks, kuid enamasti on lepitud lõpu-»e« ärajätmisega ja

vahest ka »y« asemel »i« kirjutamisega. Õige omapärase, kuid täitsa aluseta kuju on leidnud asjale kõige ligemal olev asutus — »Ayrshirekarja Kasvatajate Selts«. — »Valik oskussõnu loomade aretamise alalt« (LAO)¹⁷ annab sõnale äärširi kuju ja sest saadik kui ka »Põllumehe käsiraamat« (1934)²⁵ selle omaks võtnud, hakkab see kirjutamisviis levima ka ajakirjades. Kuid kõige kompetentsem allikas — »Eesti Entsüklopeedia«¹⁰ — laseb *Ayrshire*-sõna hääldada sellest hoopis erinevalt. Kuna transskriptsioon eestisse saab olla ainult foneetilise ortograafia alusel, siis »ääršir« küll ei peaks kõlbama. Kuidas aga siis? — Kahjuks siingi ei aita õigekeelsuse-sõnaraamatud, see sõna neis puudub. Ka Mägiste soome-eesti sõnastik ei too Soome tähtsama kultuurkarja ega (geograafiliste nimede osas) selle päritolu-maa nimetust.

Tori-roadsteri hobuste nimetuse kirjutamises ja hääldamises näis valitsevat üksmeel. Küll ei esita ei LAO ega seda täiendav »Koduloomade eksterjööriksi oskussõnu« (LEO)¹⁸ nagu ka seni valminud õigekeelsuse-sõnaraamatud roadsteri-sõna üldse mitte. EE-s leidub see samal kujul nagu seda kogu aeg tarvitatud p.-m ajakirjades. Kuid Veski²⁾ sõnastiku (ÕS) ilmumises seisma jäänud kõite juba trükitud poognates leidub kuju, millist p.-m. kirjanduses pole üldse veel tarvitatud: rōudster.

Nii p.-m. kirjanduses kui ka ajalehtedes ülisagedasti tarvitatud mõiste ja sõna on peekon. ÕS-s ja selle eelkäijas (T) see sõna puudub. Praegune kirjutusviis on kujunenud alles hiljuti, ilma keelemeeste abita, — pärast seda kui p.-m. kirjanduses oli umbropsu katsetatud mitmesuguste kirjutusviisidega. »Peekoni« on sanktsioneerinud ka Muuk. Kas peab aga lõplikult jääma nii? Putlitz-Meyeri *Landlexikon* annab: »Bacon (spr. bekn)« EE-l see sõna puudub, kuid isikunime *Bacon* ta laseb hääldada *beikən*. T u k s a m i l puudub see sõna hoopis.

On rida ka ajalehtedes väga sagedasti tarvitatud võõrsõnu, mida õigekeelsuse-sõnastikud ei tunne ja mida ka kuidagi ei osata kirjutada. Nii kirjutavad ajalehed enamasti bushel, samuti ka osa p.-m. ajakirju, kuna teine osa tarvitab bushel kuju. Õigustatud ei tohiks olla kumbki. — Sentner ja tsentner, topeltsentner — topelttsentner — topelsentner ehk kahelissentner — ka neis kõikumistes ei anna toetust õigekeelsuse-sõnaraamatud. Ka »Saksa-eesti sõnaraamat« annab saksa *Doppelzentneri* tõlkes ainult kvintaal. *) — Ka linnadeski populaarne gallon leidub ainult EE-s. (Ajalehed tarvitavad gallon kuju). Sõnastikkudes puuduvad dumping (dumping) esineb meie kirjakeeles enamasti algkeele kujul, kuid leidub ka eestistusi kuni »tõmpinguni«. — Sagedasti kirjutatakse meil ka standardiseerimisest, kuna peaks vist küll standardi (seeri)ma, kuid ka seda verbi, samuti kui populaarset kontingent(eer)ima meie sõnastikud ei esita, ka EE mitte.

Päale sõda tarvitusele tulnud mõisteid ja sõnu, nagu kombin, kolho(o)s, sovho(o)s, kombinat just nagu polekski siis enam õigust nõuda (kuigi ka VÕS tunneb uudusi nagu nat's).

Me ei saa ka teada, kas päris ametlikuks saanud ja ka EE-s leiduv dreen — dreennaaz leiab õigek. sõnastikkude hääkskiidu, kas tuleb kirjutada eksterjäär või eksterriöör ning kas sobib selle sõna eestindus välimik. EE annab välimikule ainult teadusharu — eksteriööriõpetuse tähenduse! (Meie arusaamist mööda ei saa *exterieur* = välimik üldse mitte tähendada teadusharu). T u k s a m i saksa-eesti sõnaraamat seda Saksas vägagi populaarset sõna üldse ei sisalda. — A r e a a l on viimases siiski sees, kuid õigekeelsus-sõnaraamatutes pole sellest jälgegi. — Need viimatimainitud sõnad polegi ainult p.-m. alale kuuluvad mõisted. Nagu meil valmistatavate juustuliikidegi nimetused, mis õigek. sõnastikkudes puuduvad täielikult **). Selle tõttu puudub ühtlus nende kirjutamises ja meie sooliidimateski käsiraamatutes leidub kirjutusviise, mis näivad olevat põhjendamatud. Nii on tänavu ilmunud PK IV kõide norminud p.-m. kirjanduse jaoks bakstein, kuid samuti tänavu ilmunud EE IV kõites me leiame backstein.

Kuna meie p.-m. kirjanduses tehakse kõige rohkem vigu liitsõnade kujus, siis ei saa me sellega kuidagi nõustuda, et sõnastikkudes puudub suur hulk väga sagedasti tarvitatuid, nagu heinkamar (näeme trükitult enamasti »heinakamara«, ka siis kui käsikirjas oli kirjutatud ja mõeldud »heinkamar«), kattevilie. katevili, aasahein, aasnurmik, rohu-

*) See sõna võiks siinkohal esineda ainult sõnaseletusena.

***) Kuigi ÕS-s on meie mõistetes haruldane — EE-ski puudub — parmesaani-juust.

maa (mis peaks olema selle õige tähendus keeleliselt?), ületoodang (tihti edvistades »ülitoodanguks« muudetud) jne. jne.

Sest saadik, kui meil on hakatud osa välismaisi kohanimedid kirjutama foneetilise ortograafia alusel on eesti keelt kirjutajad alaliselt hädas õige kuju leidmisel: kas kirjutada nii nagu algkeeles või nagu hääldatakse, kui foneetilises kirjutusviisis, siis — missugune on see õige hääldamine ning kuidas seda edasi anda kirjatähtedega. Kolm aastat tagasi tõi M ä g i s t e sõnaraamat⁷⁾ väikese kogu geograafilisi nimesid ja aasta tagasi VÕS ja A i n e l o veidi suurema. Kuigi nende nimede hulgas on ka eesti tarvitaja jaoks päris haruldasi, puudub sääl enamik nimesid, mis esineb p.-m. kirjas ja kõnes kõige sagedamini. Nüüd pooleni ilmunud EE köited annavad ka vähe abi, sest et toovad need nimetused, kui vähetuntuiks peetud, algkeele kujul, kuna nad tuleksid populaarsetena kirjutada hääldamise alusel.

Kui meie põllumeestele on F ü ü n i saar ja f ü ü n i kari tuntud palju aastakümneid, kui viimase paarikümne aasta jooksul on punast tõukarja imporditud ainult Füünist, siis ei saa me nüüd ühes EE-ga enam tagasi minna F y n 'ile, mida lugeja ära ei tunneks.

ÕS-l oleks muidugi tulnud täielisem ning meie nõuetele vastavam ka kohanimede osa, kuid, kahjuks, jäi selle sõnastiku ilmumine seisma neli aastat tagasi. Nüüd on kirjastaja — E. Kirjanduse Selts — asjale jälle käigu annud ning loodab tulevase aasta jooksul raamatu viia lõpule lühendatud kujul. Hiljuti ta andis välja VÕS kolmanda — muutmata — trüki, kuid 1935. a sügiseks ta kavatses välja lasta neljanda, t ä i e n d a t u d trüki. Ka A i n e l o⁴⁾ teine trükk olla teoksil k.-ü. Noor-Eestil. Kuna seega kõik õigekeelsuse-sõnaraamatud on praegu koostamisel või täiendamisel, siis peaks ka meiepoolsete soovide esitamine tulema parajal ajal. Et ergutada kolleegasid omapoolsete täienduste tegemisele, selleks peatun alljärgnevalt üksikute sõnaraamatute vähe üksikasjaliselt.

Meie õigekeelsuse-sõnaraamatute sõnavara. Selles puuduvad
p.-m. sõnu.

Nõudeid sõnavara kohta saab esitada muidugi ainult iga raamatu ulatuse kohaselt. Sõnastiku osas on pooleliolevas ÕS-is kuni Rio-ni 1120 lk., VÕS-is 373 lk., A i n e l o raamatus 237 lk. Paremini iseloomustavad autorite poolt kavatsatud sõnavara ulatust näited sõnastikkudes leiduvaist ja haruldasemaist või vähemtarvitatud sõnust ning ebasoovitavatest sõnavormidest.

ÕS-is leiame sõnu nagu apleeger (= võrsik), harmatan (tuul Ülem-Guinea rannikul), harpüia, kollinsia, katehu, leveets (tuul Lõuna-Hispaanias), libatsioon, nalifka, nanking (riidesort), nauarh, nissan, nomoteet, notogea, oblomovism[us], omofaag, pananagraaf, paronomaseerima, pasilaalia, passakalja (passacaglia = chaconne'i taoline vana tants), pedotriib (võimlemisõpetaja vana Kreeka palestras), pelott (kubemeriha-padi), piköör (eesratsutaja — jahil), poluška (veerandkopika-tükk), pomestje (mõis), [porutšik], praakritt, püelolitoomia, quasimodogéniti, raamrakindumus (= Desorganisiertheit), rbdomantia, radžpuut, ragatka (= teevaldas), rataafia (liköör viljamahlst), regleteerima, reiksraadikohus (= Reichsrat), reobatometer (meereluste voolude suuna ning tugevuse mõõtja), repristinatsioon ja sadasid teisi samasuguseid. Kõnelemata tuhandetest oskussõnadest, mille vajalikkuse üle ÕS-s ei tea ma otsustada. Enamik neist näib siin olevat küll täitsa üleliigne. Siin on küllalt seesuguseid, milliseid võib tarvitada ainult mõni üksik eriteadlane Eestis. Need vähesed tarvitajad kirjutavad aga meile haruldasemad botaanilised ja zooloogilised nimed ladina keele kirjutusviisis.

Kuidas on suurendatud liitsõnade arvu ilma mingi vajaduseta, selle näiteks olgu mõned p.-m. sõnad: põlluarmastus, põlluarendus, põlluhobune, põllukehv, põlluvaene, põllukül, põllunurk, põllunõgu, põllulapike, põllunaaber, põlluperemees, põllupiir, põlluraja, põllupuhmastik, põllusuurus, põllutaoline, põldkatsejaam, rasmusulatamiskatel, rasmusulatamisvabrik ja sadasid või ka tuhandeid nendelaadilisi. Kuid täitsa samaväärseid võib juurde kombineerida veel kümneid tuhandeid.

Sõnastikkude tarvitamisel ja lehitsemisel olen kaanelehtedel märkinud puuduvatena sõnu, mis on p.-m. ja majanduselu käsitlevas kirjanduses, enamasti ka ajalehtedes, päris tavalised. Sellel enamvähem juhuslikul päalesattumisel olen registreerinud puuduvatena mõnisada sõna, ÕS-iski üle saja.

Üheski eesti õigekeelsuse- ja õigekirjutuse-sõnaraamatus ei leidu sõnu: areaal, bušl või buššel, sentner (ÕS-i II köide ei ulata s-ni, kuid kahelissentner (topelt(t)sentner) oleks pidanud ÕS-is juba sees olema), gallon, kombain, kombinaat, kolho(o)s, sovho(o)s, pärustalu

(*Erbhof*), damping, lokaut, prosperiteet (pauperism ÕS-is on), kontingentima, fundeerima, ak(k)ord(eer)jima; bülletään, kampaania (või ei ole õige, et nüüd ajalehed ühtelugu kirjutavad »viljaostu-kampaaniast«?), maršruut; eksponaat (eksponent ÕS-is aga on), eksterjäär ja interjäär; originaator, proventants, metiis (mestiits on), geen, biotüüp, erim, eellased, kõugud; idanevus, (kaalu)tiive, põang (*Schur*), ettuma (või ei ole õige?), nurisünd, kasusjõudlus (*Nutzleistung*); kühmveis (*zebu*), otsmikveis, banteng, gajaal, gaur, füüni veis, džõrsi või džersi (rahvalikkudes ajakirjades ja ajalehtedes »jersey«, LAO-s ja PK-s »dzärsi«, EE järele »dzersi«), ardenn (peršeron on!), hanter (LAO-s »hönter«), häkni (nii LAO-s, EE-s »hackney«), norfolk, klaidseil (nii LAO-s, EE-s »clydesdal«), baakši(r) (*berkshire*-siga, mida kuidagi ei osata kirjutada: rahvalikus kirjanduses leidub algkeele kujul, LAO-s »barkšir«, EE annab foneetilises transskriptsioonis »baakši«), *yorkshire* annavad ÕS ja LAO »jorkšir« kujul), oksforddaun (seeviott on), üldtuntud iseloomustavatest loomanimedest, milliseid muidu ÕS-is terve rida: eesik, kaunik, laudik; edasi: kanala, lindla (sigala on), kõlgus; puist, lõss, jõusööt, laabima või laapima, jääde, pl. jäätmad (liitsõnus ÕS-is on: rasvajäätmad = *Fettrückstände*); dreem, drenaaž; heinik, heinla, aasahein (metsahein on), heinkamar, heinakoostis; heintaimedest on puudu terve rida sagedasti-esinevaid, nende hulgas ka mõned tähtsamad ja levinumad: aasnurmik (on aga murunurmikas), aaskaer (on aga aruluste), arutarn, hirs(s)tarn (*Vilbergil* ühe s-uga, Eesti taimede nimestikus kahe ss uga), jänestarn, lakktarn, kallastarn, keratarn, kirbutarn, metstarn, niitarn (on aga sees väga harva leiduvad, nagu nokktarn, või harva ja kohati leiduvad, nagu liivt., mägit., padut., pöörist., randt.), edasi on puudu: kattevilja ja katevilja, lamavilja, juurumbrohi, koere, kaaliväetus, fosforv., lämmastikv. (lubiväetus ÕS-is on); saat (ale), jalam, lõimis ja mullalõimis (*Bodengefüge*), kores (mullakores — *Bodenskelett*), fašiin ja haos, kübekoetis (*Einzelkornstruktur*), lausikus, harusus (*Verzweigung, Gabelung*); bakšteini (kas nii kirjutada?), emmentali, edami juust; aidu, artu, sagim, mõsim, painap, kestel; peesits; mõuk (verivorst); kotlane (rändav tööline). — Lühendeist puuduvad kõigil: kv. või kv, \mathbb{E} , ca.

ÕS-s ja A i n e l o l puuduvad lühendid: à, C, F (R on), kg, m³ (vastaval kohal); sõnad: investeerima, levik, levinema, lanne, lühend; kõigile vajalistest üldsõnadest: juhtum, kvivõrd.

ÕS-s ja VÕS-s on puudu: küülik (kodujänes), naasma (= tagasi minema; tihti tarvitatud »Elava Teaduse« seerias), johtuma ja mitmed teised A i n e l o l leiduvad uussünnitised.

A i n u l t ÕS-s on puudu: peekon, aretama, aretis.

Seni puudevatenä mainitud sõnad peaksid küll kõik leiduma ÕS-s. Kui autor mõnda neist ei poolda, siis tuleks need esitada nurgelistes sulgudes, nagu seda autor teeb kirjanduses tarvitavate kuid ebasoovitavate vormidega, — osutades seejuures õigetele. Enamik liitsõnadest peaks kuuluma ka VÕS-kuu. Liitsõnadest esitab VÕS tavaliselt ainult paar tähtsat, vist näitena.

Üldiselt peab ütleva, et väikesekaustaline VÕS on õige sisukas raamat. Autorilt taotletud ulatus iseloomustuseks olgu järgnevad näited. Võõrsõnust leidub sääraseid kui: baobab, kariib, argoo, makaako, makao, maniokk, markomann, ovambo, pandaan, nat's. Maaelusse puutuvaid sõnu on suhteliselt palju, on rohkesti ka sääraseid, mis esinevad ainult kohati. Ei teaks oodatagi sõnu nagu sova, sarg, koldas, laam, losu, koole — koolme, rübi, pägim, räid, sulp, mau, liud, raand jmt. Kahtlemata on sisustus teostatud ebahütlaselt. Üheltpoolt leidub raamatus vähetuntud ja vähetarvitatud võõrsõnu, teiselt poolt on puudu rida väga populaarseid, igale ajalehelugejale tuntuid.

Olen pääle loetletute, mis puuduvad kõigil, märkinud puudevatenä VÕS-s ja A i n e l o l (neist osa leidub ÕS-s, osa peaks kuuluma ÕS-u ilmumata osasse): angel(n), ayrshire-i eestiline vaste, šviitsi (kari), opossum; zootehnika; autarkia, korporatiivne, konsument ja konsumeerima, standardima; aakr, jard; allüür; serradella; pomoloogia; kaseiin, laap; kreosoot. — P.-m. alalt leiame veel rohkem puudu eestilistest sõnadest. Näiteks: kapp (kapamaa), külvis, hitse, tork, nurik; nurmik(as), kastik, kastevars, helmik(as), joovik või joobik, uibu; pahr, kesik, kõrsik, muuk, udras; hõõtsik, mälv (mäli), abu; eelolu (dispositsioon), välimik, moend, muudend, kahanus, ühtlikkus (*Ausgeglichenheit*), talend ja talendama, annak, sööm,

üksed; õonesus, urm, koblakas, kurmuline, kupjas, kügar, põndak, hõõlas; säästel, laamits, piigert, ui, salum; aganik, hagerik, tahras, urdas, reppen. Liitsõnadest ei tohiks puududa sääraseid nagu ületoodang, maatulundus, mustkesa (kuis käänata?), liigekond (p.-m. kirjanduses leiame ainult »liikmeskond«), uudismaa, tündrimaa (vakamaa on), tihumeeter, söödaühik, juurdekasv; heintaim, põlluhein (samas mõistes tarvitatakse meil kord põldhein kord põlluhein), põllutaim, maaviljus, põlluviljus; kuhja(s)lava; vesivagu, vesiliiv, liivsavi, liivmuld; harjashein, jusshein, kerahein. VÕS-s on ka mõned iseloomustavad loomanimed, kuid puudub enamik väga levinuist. Kontrollühingutes ja p.-m. koolides tuleb neid alatasta tarvitada ka kirjas.

VÕS s ja Ainelol on ka kohanimede sõnastik, kaunis laialdanegi. VÕS-s leidub näiteks: Aconcagua, Alleghany, Bahama, Chimborazo, Kantaabria, Njassa, Wyoming. Kuid p.-m. kirjanduses alatasta-esinevaist puudub suur osa, vist küll enamik, näiteks: Sjælland (kirjutatakse meil õige mitmesugusel kujul), Füüni (Jylland ja Jüüti aga on), Skåne (kas nii kirjutada?), Manitoba, Perm, Angel(n)i, Friisi, Svalöf või Svalöv, Stassfurt. P.-m. kooli õpilasel tuleb tarvitada ka kohanimedid nagu Uusimaa, Malmöhus (Rootsi ja Soome linnad VÕS-s on, läänid puuduvad), Schwiz, Jersey, Ardennid, Tilsit, Edam. — Üldsõnadest puudub VÕS-s ja Ainelol koguni nii rahvalikke nagu rahvalik (või pole see sõnakuju nüüd enam lubatav?).

Ainult VÕS-s puuduvaist olen ära märkinud: haabitus, ekstreem, mihus (= kvaliteet; või ei poolda autor seda sõna?), kare — karge.

Ainelo sõnastiku sõnavara on nii piiratud, eriti maaelusse puutuvas osas, et seda raamatut ka maa algkooli õpilane käsiraamatuna tarvitada ei saa, kõnelemata õpetajast ja p.-m. kooli õpilasest. Puuduvaist sõnu pole mõtet märkima ja loetlema hakata. Olgu prooviks järelevaadatuist iseloomustamiseks: segu (genitiivi pärast väga vajalik), lausk, ka lausik, lausa, kapp (nõu), kõblas (kuidas genitiiv?), naber, puik, küüvits, karu(s)mari, sarap(uu), nurmik(as), mesik(as), haigur, kvinta(al), standard (p.-m. kirjanduses enamasti kirjutatud »standard«, kuigi ei ole mõeldud lippu, vimplit). Looma kehaosade nimedest puudub enamik. Kuid see sõnastik on ka üldsõnade poolest nii puudulik, et tema otstarve jääb arusaamatumaks. Ei leidu isegi sõnu nagu: kõlvuline, iseäraline, iseärasus, haruldane, haru(ne)ma.

Ainelo sõnaraamatul on siiski üks tunduv eelis: sõna muuted on antud iga märksõna juures, kuna ÕS-s tuleb neid otsida erilisest »lõpposastikust« ning VÕS-s tüüpsõnade osast. ÕS-u ja VÕS-u paremuseks on päälle suurema sõnadearvu sõnastiku osas antud sõnaseletused (osal sõnadest), mis aitavad palju kaasa sõnade õieti-tarvitamiseks. Ainelol on lisas mõni lehekülj sõnaseletusi, kuid sõnu nii väike arv ja valik juhuslik, et kasu sellest vähe. ÕS tarvitab sõnaseletustes rohkesti võõrkeeli ning saab seetõttu mõisted edasi anda täpsemalt ja lühemalt.

Puudusi ja vääratusi sõnaseletustes.

Sõnaseletustes esineb aga tihti ka puudusi ning mõnikord vääratusi. Neist olen mõned märgindanud.

Nii ÕS-s: «friis — rahvaliige (nii ka VÕS-s. J. M.); arh. — riba». Eestis aga võrratumalt sagedamini tarvitatud mustavalget tõugu looma nimetusena. — »mestiits — valget tõugu inimese ja indiaanlase segavereline järeletulija«. See loomakasvatuses tihti tarvitatud sõna tähendab eri varieteetide järeletulijat. — »akord — kooskõla«. Puuduvad aga tähendused, mis on meie trükitud sõnas populaarsemad: 1) kokkulepe võla korraldamiseks, 2) tükitöö. — depressioon on antud *astr., geogr., med., meteor.* oskussõnana vastavates eritähendustes, kuid sama sõna on väga populaarne ka toitmiseõpetuses ning majandusteaduses ja kummalgi pool ei saa seda tarvitada ÕS-s antud tähendustes. Oleks olnud lihtsam ja õigem anda otsene tõlge: allarõhumine, alandamine — autarkia on märgitud filosoofilise oskussõnana, kuid majanduspoliitiline on 1000 × populaarsem. — »mutant bot.« — aga loomariigi mutandid? Õigem *biol.* Samuti suur hulk teisi. — »munetis = munakord... munavõõp«, LAO-s aga = *Brut.* See vajalisem ja vist ka õigem. — »aganik = agannaon«. Olen rahvakeeles leidnud ainult selles mõistes, mille annab *Wiedemann* Kaffscheune, eine Scheune beim Wohnhause, mit Wänden von Strauchwerk. — kaal-sõna puudub üks eri tähendus: 10 pd. — »helge (schwül)«, — keeletunne ütleb vastupidist.

VÕS-s ongi: hele, selge. See vastab meie kujutlusele. — »reppen (üleval suitsutoa või sauna seinas olev auk...)« — kuid praegu esineb reppen kõige sagedamini rehes (ja kas ei võiks olla ka »repen«?). — »konsulent = (õiguse) nõustaja, (õiguseline) nõuandja, advokaat«. Siin on »õiguse« ja »õiguseline« üleliigsed — meil ja naabermaades on ka p.-m.-konsulendid.

VÕS sõnaseletustest: »standard (noormaalmõõt; eeskuju)«. See on aga ka kindel metsamaterjali-mõõt (165 kantjalga), millega mõõdetakse ka meil eksporditavat metsa. — »silo (sööda säilituskoht)«; kui tähendus antud, siis ei tohiks puududa ka vanem ja üldisem: vilja säilituskoht. — »õunik (õunakarva kimmel [hobune])«, — kuid see ju levinumaid lehmanimesid. — »tähtik (kviitung)«, »talvik (taim, lind)« — ka need on meie rahvakeeles lehmanimed. — »vang (sang, käepide)«, — kuid on olemas ka jõevang. — »sagam« on seletatud »tuuseldama, näperdama«, kuid see sõna tähendab ka sööda peenendamist. — »õpik (õpperaamat)«, — kuid eesti maarahval see tähendab asjatoimetajat, töötegitajat, kes tehtavat tööd alles õpib. — »laudjas (hobuse selja tagapoolne osa)« — on sama hästi ka lehma vastav kehaosa. — »vada k (piimavesi)« — oleks õigem: juustuvesi. — »ubin (õun)« peaks olema: »õun; kartul«. Edela-Eestis on ubin ja uibu-ubin ja ka Kettunen annab: ubin = omena; peruna.

Ainelo sõnaseletustes on tööndus = käsitöö. Kuid VÕS järele on see »igasugune tulutoov tegevus«, seega *Gewerbe*, промысль, nagu seda sõna on mõistetud ka mujal. — »johtuma — põhjustama« ei peaks olema õige. Sõna on Joh. Aavik võtnud soomest, kus tähendab »mingist põhjusest tekkima, tulenema«, seega intransitiivset vormi. Põhjustama (*veranlassen*) vaste on johtuma. Mõlemad sõnad on ka meie alal õige tarvilikud.

ÕS-s on sõnaseletusi väga palju, küllalt ka üleliigseid. Nii on pörlema-sõna seletatud eesti ja saksa keele abil 7-mel real ja tähendus on ikka sama, mis teada igale täiskasvanud eestlasele. Põllumajanduse ala sõnadest leiame seletatult sõnu nagu põlluparandus (seletuseks *Melioration*), kuid seletamata on: põllutõstandus, põllundusetööndus, põllusoo, mullas, arvlema, juhulisus, juhutus (aga »juhítavus« tõlgitud *Leitbarkeit*, mis selge seletamatagi). On seletatud hävimatus, kuid häving mitte. Ei ole seletatud, kas tuleb teha vahet, ilm ja maailm vahel ja mis vahe on põldhein ja põlluhein, põldala ja põlluala, põldtaimekasvatus ja põllutaimekasvatus, põllunduseseltsing ja põllutalunduseseltsing ja sadade seesuguste ainult liitumiseviisilt erinevate sõnade vahel. Et vahet tehakse, on näha mõnest paarist, kus juhuslikult seletatud mõlemad sõnad: »põldtaim (*Feldpflanze*)«, »põllutaime (juhuslíselt põllul esinev)«. Kuid kindlat selgust ei saa me küll selgi juhul, sest ÕS autori keelelísel juhatusel koostatud TO-s seisab: »*Feldpflanzen* — põllutaimeid«. — põldhein on ÕS-s ära seletatud *Feldgras*, kuid TO-s seisab: »*Feldgras* — põlluhein«.

Sõnastikkude tekitatud segadusi sõnakujudes.

TO-s määrati ÕS autori hääkskiitmisel: »*Halmgetreide* — kõrrevili« ja selle alusel viisid prof. N. Rootsi ja K. Liideman oma kahekõitelises »Kõrreviljakasvatuses« läbi selle sõnakuju — üldise harjumuse vastaselt, mis tundis ainult »kõrsvilja«. Hiljem tehti see PK kaudu juba täitsa ametlikuks ja p.-m. koolide õpilased pidid nüüd muidugi omandama selle sõnakuju. Ka p.-m. ajakirjade toimetustes parandati »kõrsvili« »kõrreviljaks«. Kuid ÕS-kuu oli siiski jäänud ainuüksi »kõrsvili (*Getreide*)«, samuti tuli see ka VÕS-kuu (T-s ja Ainelo see mõiste hoopis puudub), LSO-kuu ja tänava ka EE-sse. Nüüd tuleb p.-m. ajakirjade toimetustel ja kaastöölistel end jälle ümber harjutama hakata. Kuid »Kõrreviljakasvatust« ja PK II köidet jätkub kirjastajatel veel mõneks ajaks ning enne nende lõpulemüümist pole uusi teoseid samadel aladel loota. Ühe meie tähtsama oskussõna tarvitamises kestab segadus edasi, kahjuks ka p.-m. koolides.

Oskussõnu, mille tarvitamisele on segadust toonud just sõnastikud, on terve rida. Kõige rohkem ja kõige pikema aja jooksul on oma väljenduskuju muutnud vist küll *bacterium*'i mõiste. Võiks arvata, et mõned praegu koomilistena tunduvad väljenduskujud on tekkinud kirjutajate ja toimetajate harimatusest. Kuid nad leiduvad kõik kas õigekirjutuse-sõnaraamatutes või oskussõnastikkudes. H. Niggol²³⁾ annab 1914 »pisilane, pisilukas, pisik, lahksen«. L. Kettunen⁶⁾ 1917 »bakter«, samuti ka E. Kirjanduse Seltsi esimene õigekirjutuse-sõna-

raamat (T) 1918. Kuid *Valdes-Veski*²³⁾ on 1924 »bakter«, ÕS-s 1925 »bakter = pisilane«, BO-s 1929 »bakter, pisik«; et ka TO-s oli 1926 fikseeritud »bakter«, siis hakkasid nüüd teised väljendused ja kujud kaduma ja bakter oli pea saanud ainuõiguse (ajal, mil soomes oli vastupidiselt bakteri saanud bakteeri'ks). Kuid paar aastat tagasi hakati seda sõna käsikirjades järsku pakteriks parandama. Küsisin, millest see võimatus, mida raske hääldadagi. Vastati, Veski olevat viinud uematesse sõnastikkudesse. Mina olen seda leidnud küll ainult Käsebier-Lepik-Veski-Zolk'i 1932 ilmunud raamatust »Taimelaitse oskussõnu«, kus esineb kõrvuti »bakteriga«. Tahaks siiski loota, et VÕS-s ja Ainelo raamatus 1933 ainsana fikseeritud sõnakuju »bakter« jääb nüüd kord ka maksvaks. Kuna »pisielukas« on ÕS-s ainult veel nurgelistes sulgudes, võistlevad p.-m. kirjanduses praegugi ühejõulistena pisilane, pisik ja pisikas (olgu et taimenimestikud tähendavad viimasega ainult õistaime *Centunculus minimus*).

Erinevusi ametlikust keelest p.-m. keelepruugis.

Ajal, mil ametlik õigekirjutuse-sõnaraamat (T) andis »bakter«, me rääkisime ikkagi »bakter« ja kirjutasime azotobakter, samuti kui ametliku kirjaviisi (T) vastaselt me hääldasime organ, materjal ja eksemplar ja »Agronoomias« ka kirjutasime organ, materjal, eksemplar. »Bakteeri« muutumine »bakteriks«, »orgaani« »organiks«, »materjaali« »materjaliks«, »eksemplaari« »eksemplariks« annab lootust, et ka »agronoomist« saab agronom ja »kvintaalist« kvintal, sest meil hääldatakse pea ainult agronom, kvintal. Pikkade järgsilpide poolest ülikrikas soomeski on agronomi. — Kanaliga peaks küll aga minema vastupidiselt. E. K. S-i esimese õigekirjutuse-sõnaraamatu ilmumisel oli mul juhus ära märkida sääl antud vormi — kaanal — põhjendamatu: seda ei õigusta ei algkeel ega sõna tarvitajate enamiku hääldamine. Uemates sõnastikkudes, alates ÕS-st leiame kõigest kanal. Kuid sõna tarvitaja hääldab ikkagi kanaal, nii kirjutatakse enamasti ka p.-m. ajakirjades ja ka keelemeestest toetavad mõned seda meie keelepruuki juba 1917-st saadik (Kettunen)⁶⁾ ning praegune riigi-koolinõunik Joh. Aavik annab »Keelelises käsiraamatus« (KK)⁵⁾ päätükis »Uuendused ja erinevused, mida õpilased koolis juba nyd peavad julgesti võima tarvitada...« vormi kanaal.

Kuid samas leiame ka materjaal, nagu see esitati juba T-s¹⁾, kuid siin tahaksime ühes Kettuse⁶⁾ ja uemate õigekeelsuse-sõnaraamatute autoritega jääda oma harjumuse kohaselt materjali juure. — Meetodi ümberharjutamisega meetodiks oli meil vaeva, kuid saime sellega hakkama. Kuid siis seadis KK nõudmise — ikkagi jääda vana juure. Ei, tagurpidi harjutamiseks pole nüüd enam tahtmist. Mis aga puutub ümar'asse siis see juba läheb, »ümmar« on p.-m. kirjakeelde alles vähe saanud tungida. — Vähk, gen. vähhi, pl. vähid harjutamine (eriti »ristikuvähk« puhul) kõigi õigekeelsuse-sõnastikkude (T, ÕS, VÕS, A) nõuete kohaselt ei ole kuigi palju tulemusi annud. Ka nom. »vähi« (et õigustada gen. vähja) on proovitud, kuid see pole levinud, vist seetõttu, et arvatakse lugejate enamikule tunduvat võõrana. KK tahab meid vabastada sellest pingutusest, andes »õigemana« ning »paremana«: vähk, gen. vähja — vähjad.

Aavik lubab KK-s ka allik, liblik, tubak*). See keelemeistri toetus meie keeletundele ja harjumusele on veel suurema tähtsusega. Sest nurmikas, mesikas ei ole p.-m. kirjanduses vist üldse mitte esinenud, ka ÕS-st väga kinnipidavas PK-s mitte. Hoolimata, et need kujud on antud ainuõigetena õigekeelsuse-sõnaraamatutes, Eesti taimede nimestikus (TN), Mägistel⁷⁾ ja vist ka Vilbergil (otsustades pluraali järele). Nende ridade kirjutaja, kel viimatimainitud sõnu on tulnud kirjas vist kõige enam tarvitada, leidis -as-lõpu hülgamisel heintaimenimedes oma keeleharjumusele toetust Kunderi »Looduse õpetusest« (1881)¹²⁾, kus on antud vormid nurmik, kastik, helmik. — Üllatusena leian, et nüüdsama ilmunud EE IV köites on aas-nurmik ja soonurmik, kuigi samuti tänavu ilmunud III köites on helmikas ning samas IV köites eespool joovikas e. sinikas. Kui on lubatud allik, liblik, tubak, nurmik, või ainuõigeks tunnustatud kastik (TN, ÕS), kõrvik (TN, ÕS), orvik (TN, ÕS), miks siis mitte ka vasik, mullik, orik, latik, pu-

*) Ei märgi aga kahjuks genitiivi: tubaku või tubaka.

tuk, põrnik, kärsak, lutik, prussak, mesik, helmik, lubik, oblik, ohak, tulik, kaal(ik), maasik, vaarik, mustik, sinik, joovik või joobik, murak, jõhvik, kadak, sarik jne. jne. Wiedemann seabki esikohale: vasik, orik, vaarik, kaalik, mustik, sinik, joovik, murak, oblik, põrnik, prussak. Peab imestama, et keelekorraldajad pole meie kirjakeelest veel välja heitnud seda üleliigset ballasti, mis rahva kõnekeelest ongi enamasti kadunud või kadumas. See aitaks ka kaasa väljenduste täpsustamisele, sest -kas- ja -jas- lõpp tähendab millegi poole või rikkust, tugevust millegi poolest (praegu on näit. sinikas-sõna kahemõtteline).

Ka muutevormides läheb p.-m. kirjakeel mõnikord lahku ametlikust keelest ilmselt õigustatult. Me ei mõista, miks kõblas tuleb käänata nagu alus, aga mitte nagu ablas, päälegi kui kobras käänatakse nagu habras. Me tarvitame kõblas — kõpla — kõplad ning käime ka kõplamas, aga mitte »kõblimas«, millele me omistame vähe teissuguse mõiste kui ÕS ja VÕS. On ka arusaamatu, miks juubel tuleb käänata nagu agul — aguli, aga mitte nagu noobel — noobli, miks kuulub rihk hakk — hahaha, aga mitte nuhk — nuhi tüüpi. Kui viimasel ajal on hakatud (ei tea kas valesti mõistetud eeskujust?) segu käänama nagu tegu, siis ei ole see ehk siiski mitte otstarbekohane — seos-sõnaga samakõlaliseks sattumise tõttu mõnes käändevormis.

PK-s on viimasel ajal kasutatud kasustama-vormi, nagu seda pidavat eelistama ametlik keel. Aavik (KK-s) soovitab endist »kasutama«. Ma arvan, me võiksime kasutada mõlemad, kui »kasutama« tarvitame пользоваться, »kasustama« использовать mõttes. Samuti ei tarvitseks teineteisega võistelda levima ja levinema, — me tunneme esimest tähendavat ühtlast (kiiret) levingut, teist aga kordkorralist, pikaldast, visamat. Täitsa analoogilised on hävima ja hävinema. Muide: ÕS-s on küll häving, kuid puudub, samuti kui A-l, BO-s ja taimekaitse-oskussõnastikus nii leving kui levik. VÕS-s on levik olemas, kuid tähendus puudub (seletatud küll juba üldtuntud »levima« ja »levitama«). P.-m kirjakeelde on tekkinud leving nähtavasti spontaanselt, »hävingu« ja »arengu« analoogial. Kas ei saa kasutada nii »leviku« kui »levingu«? Vajadust selle rühma mõistete pretseerimiseks on.

Häda nimedega.

See, mida ma siin meie keelesegadusest olen kirjutanud, puudutab kõige sagedamini esinevat, vahest ehk ka kõige tähtsat, ei suuda aga anda küllaldast pilti selle segaduse ulatusest. Nii mõnigi üksikasi on mulle selgunud alles selle artikli kirjutamisel, — ühe ja teise asjaolu jälgimisel ja kontrollimisel. Selle kontrollimise juures selgub ka, et meie käsiraamatute antud andmete täpsusse tuleb suhtuda küllaltki skeptiliselt. Eriti mis puutub terminoloogiasse ja pärisnimedesse. Lisaks varemtoodule veel paar näidet.

Eelmises osas ma kirjutasin: „Õige omapärase, kuid täitsa aluseta kuju on leidnud asjale kõige ligemal olev asutis — „Ayrshirekarja Kasvatajate Selts“. — Ma toetusin tänavu ilmunud „Põllumehe kalender-käsiraamatule“. Mul oli teada, et selle kalendri toimetuse hängib oma andmed otsestest allikatest. Hiljem ma lõin kahtlema. Tuli siis meele, kuidas A. Mägiste ühes arvustises „Agronoomias“ 1928 märkis ära, et arvustatud tõuaretuse- raamatu autor on nelja tõuseltsi nimetusest kirjutanud valesti kolm. Olla trükitud: „Eesti Ayrshiri Karjakasvatajate Selts“, pidavat aga olema: „Eesti Ayrshirekarja Kasvatajate Selts.“ Kontrolliks lõin veel lahti A. Mägiste enese artikli tänavu ilmunud PK IV köitest — „Veiste tõuseltsid...“ Siin seisab: „Eesti Äärširi Kasvatajate Selts, asut 1925. a. asukohaga Tallinnas“. Kalender-käsiraamatus aga seisab 1930. a. saadik: „Eesti Ayrshirekarja Kasvatajate Selts, Aravete, hra Linkhorst.“ — Kuhu sellele seltsile adresseerida, ütleme, üks rahasaadetis, ja kuidas kirjutada adressaadi nimi, et ei tuleks sekeldusi (pärandamist meil ehk vahest ette ei tule)? — Usaldan veidi rohkem „Kalender-käsiraamatut“, sest sääl oli aastate eest Seltsi asukohaks Tallinn, A. Mägiste aga nimemuudatused teistel seltsidel ära märkinud, siin pole aga midagi märgitud. Kontrolliks lõin siiski lahti veel ühe käsiraamatu, mis peaks olema väga valjusti kontrollitud. See on EE II köide, 1933. a. ilmunud. Siin seisab: „Eesti Ayrshire'i Karja

Kasvatajate Selts, asut. 1925, juhatare asukoht Tallinnas. Seltsi ülesandeks on äärsiri karja edendamise korraldus E-s*. — Tahtsin saada kaardi Seltsile, et küsida, kas mõni siin praegu esitatud viiest variatsioonist on ka tema seaduslik nimi, kuid nüüd kadus käest ka Seltsi asukoht.

Nüüd sattus silm aga veel sellele äärsiri-sõnale siin EE-s. Varemalt mul oli järele vaadatud ainult Ayrshire-märksõnale järgnev tekst. Selle järele tuli krahvkonna nimetus „Ayrshire“ hääldada: ääšir ja selle päälinna „Ayr“ nimetus: ää (ä-ga märgitakse ebamäärane, lühidalt hääldatav ö). PK-st aga loeme: „Äärsiri karja kodumaa on Šotimaa, eriti krahvkond Ayr (loe: äär)“. Olgu see viimati toodud hääldamine õige või mitte, kuid PK on ometi järjekindel: „äär“ hääldab ja „äär“ igal pool ka kirjutab. Kui see aga nii nüüd mõneks ajaks ka jääks!

Fikseeritagu võõrsõnade ja võõrnimede kirjutamise üldjooned.

Minu kõnele meie keelehädadest Akadeemilises Põllumajanduslikus Seltsis järgnenud läbirääkimistel jutustas hra K. Zolk, kuidas aianduse-õskussõnade komisjon praegu on hädas sordinimetustega: kui kirjutad nagu algkeeles, siis ei osata hääldada, kui tahad kirjutada fonetilises kirjaviisis, siis ei tea, kuidas on see õige hääldamine. Eriti on raskusi anglosaksi nimedes, kus inglise ja ameerika hääldamised on tihti erinevad. Ja edasi — hääldamise järele kirjutades võib sõna algupära viimaks hoopis kaduma minna.

Kui sordinimetused peaks jääma ka algkeeles kirjavisi, siis tuleks, vähemalt vahetevahel, anda sulgudes ka hääldamine. Muidu võib raske olla aru saada kõnekeelest, nagu on alatihiti lugu kartuli- ja viljapuusortidega. Võib-olla, oleks siiski õigem kirjutada meie omaaegse Pärnu gümnaasiumi prantsusekeele-õpetaja Treboux poolt Eestis aretatud õunasort Trebuu-sordina, kui lasta praeguse uususe kohaselt hääldada „trebouks“. Ja analoogiliselt ehk mõned teisedki

Võõrkeelte väänamine on ju paratamatu ja seda esineb mujal rohkemgi kui Eestis, kuid see ei pruugi meid segada oma juures asja korraldada nii ratsionaalselt kui võimalik, Kui ka viimast peensust on raske fikseerida, siis võõrsõnade ja võõrnimede kirjutamise üldjooned tuleksid keeleteadlaste poolt oma kaasaegsete jaoks siiski ühtlustada.

Praegu on palju raskusi võõrnimede hääldamise ja kirjutamisega, eriti sordi- ja tõunimede, kuid ka kohanimede juures. Kuid ka üldtarvitavate võõrsõnade transskriptsioonis on palju arusaamatamat. Miks on näiteks VÕS-s trust, kui säälsamas on lõnš, kuna vene keele põhjal oleme ühteviisi harjunud nii trösti kui lõnšiga? Ja milleks inglise sõnade transskribeerimisel üldse võtta eeskujuna vene ja saksa praksisest samade sõnade hääldamisel ja kirjutamisel? Liitati siis, kui täpsem hääldamine pole eesti keeles raskem kui vene või saksa järele väänatu?

Selgi alal näivad arusaamatused olenevat autoriteetselt fikseeritud juhendite puudumisest

Eeskätt oleks küll kindlust vaja rahva igapäevakeeles tarvitavate võõrsõnade kirjutamises. Praegune alaline kõikumine teeb raskeks juba sõnastikkude enestegi tarvitamise. Kui ma käesoleva artikli eelmises osas kirjutasin: „Sentner ja tsentner, topeltsentner — topelttsentner — topelsentner . . . — ka neis kõikumistes ei anna toetust õigekeelsuse-sõnaraamatud“, siis ei osanud ma lisada „dopelttsentneri“ ja „dopeltsentneri“, sest nii ÕS-s kui VÕS-s on „dopelt“-sõnakuju tunnustatud ebasoovitavaks. Nüüd leidsin aga EE-st juhuslikult „dopelttsentner“*) ainuõigena, kuigi EE (keelelise?) toimetaja ÕS-u, nagu ka EE vastava kõitega ühel aastal ilmunud VÕS-u järele tuleks kirjutada topeltsentner (või ÕS-u järele ka topelttsentner), s. t. mitte „dopelt“ vaid „topelt“, ja vist ka mitte „tsentner“ vaid „sentner“.

Kirjutage selle segaduse juures veel korralikku ja ühtlast eesti keelt!

*) Sää on ka teisi dopelt-liitelisi märksõnu. „Topelt“ ei saa üldse tulla arvesse, kuna niiviisi kirjutamise võimalust pole mainitudki.

Agronoomiliste oskusõnastikkude täiendamise ja uuendamise vajadusest.

Agronoomilise oskuskeele kujundamisel on Eesti iseseisvuse ajal tehtud määratu suur töö. On avaldatud 8 eri sõnastikku. A. Steinbergi järele*) ulatab kolme zootehnilise sõnastikku koondatud sõnade arv 5000-ni. Teiste alade sõnastikkudes on minu umbkaudse kokkuvõtte järele 7600 sõna. Kui ka maha arvata kordumised, saame p.-m. oskussõnu ikkagi üle 12.000.

Kuid senised sõnastikud ei rahulda meid ka oma ulatuselt veel mitte. Seda eriti taimekasvatuse osas. 1926 ilmunud »Valik sõnu taimekasvatuse alalt« (TO) kujunes väga kiirelt. Trükkimise ajalgi oli m. s. ka nende ridade kirjutajal märgendatud mõnisada sõna, milledele olid eestikeelsed vasted alles andmata. Neid on hiljem veel kirja pandud mõned sajad (võib-olla tuhandedki).

Vanemad sõnastikud vajavad juba ka parandust, koguni oma tiitliteski. Oleks väga tarvilik, et nüüd neid revideeritakse ka keeleliselt. (Meil enestel on seda raske teha ka õigekeelsuse sõnastikkude kaasabil).

Kõige ebamäärasem on asjalugu agraarökonoomia ja agraarpoliitika alale kuuluvate oskussõnadega. Omal ajal teostatud põhilised uuendused on nagu vaibunud. Meil on »Maa-viljustulundusteaduse oskussõnad«²⁰⁾, kuid seda teadust ennastki ei kuuldu enam sääraselt nimetatavat. Ka mujal asub majandus jälle tulunduse**) asemele (ega ometi kriisi mõjul?). J. h. A. avik ütleb KK-s⁵⁾, et asjata on »tulundusega« asendada »majandust«, »tulundusele« võidavat anda eriline kitsam tähendus: kasu- ehk tulutoovusajandus. Ka ülikooli majandusteaduskonna õppejõud ei poolda »tulundust« *Wirtschaft*'i tähenduses.

Igatahes »majanduse« ja »tulunduse«, samuti »põllumajanduse«, »maatulunduse«, »põllutulunduse« asjus oleks vaja agronoomide, majandus- või tulundusteadlaste ning keeleteadlaste ühist seisukohta.

P.-m. mitmetel erialadel, samuti ka majandusteaduses, geograafias ja botaanikas vajalikud mõisted, millele pole veel saadud kindlaid või sobivaid eestikeelseid vasteid, on *Grünland*, *Grünlandpflanze*, *Gras*, *разнотравье*, *Kraut*, *подножный корм*, *Heu*. Nende sõnade eestikeelsete vastete kujundamiseks ja kinnistamiseks on äärmiselt terav vajadus. Mida kauem kestab senine segadus, seda raskem on seda kõrvaldada.

Mõnede väga populaarsete oskussõnade mõistelisest ebamäärasusest ja vasturääkivusest.

Grünland'i mõistele vastava sõna puudumisega on hädas enamik meile tuntud võõrkeeli. Ka *Grünland*-sõna on praeguses mõttes tarvitusele võetud alles aastat 15 tagasi. Kuigi ehk pooled või enamik *Grünlandkultur*'i juhtivatest tegelastest Saksas hoidusid, nähtavasti ka isikliku vastuolu tõttu uue *Grünlandbewegung*'i juhtidega, seda sõna tarvitamast, lõi ta ajakirjanduses ja põllumeeste juures läbi väheste aastatega.

Eesti taimekasvatuse oskussõnastikku (TO) võeti Veski ettepanekul *Grünland* = heinik. Sõnastikkudest olen heinik-sõna leidnud ainult veel Mägiste⁷⁾ omast. Siin on soome *heinikko* vastetena antud: rohuväli, muruplats; heinik, aas, niit. Tegelikult on eestis heinik-sõna vähe tarvitatud, — päämiselt minu poolt. A. Miljan on tarvitanud vist ainult liitsõnades, kuid teises tähenduses. A. M. kirjutab: »Nähti***) väljendava nimisõna tüve külge; näiteks: tarn — tarnik****). Sel viisil on saadud ka »suurpartheinik« ja »roogheinik«.

Tallinlased, võib-olla üldse põhja-eestlased, on, nähtavasti pastorite eeskujul, juba mõnda aega tarvitanud rohumaa-sõna, varemalt karjamaa, hiljem karjamaa + niidu tähenduses.

*) A. Steinberg: 5000 oskussõna loomakasvatuse alalt. »Agronoomia« 1934 — nr. 4.

**) VÕS-s on tulundus = majandus; tuluasjandus. Majandust pole aga selektatud. — ÕS-s majandus = *Hauswesen*; ka tulundus.

***) Ei tea, kas siin tegemist keeleveaga või uussünnitiseaga. Näht on küll tarvitatud *Facies*, *Erscheinung* mõistes. Siis peaks aga näht — nähti — nähti — nähtid asemel olema näht — nähu — nähtu — nähud.

****) A. Miljan: Vesiniitude uurimistulemused Eestis. Tartu 1933.

Tänavusel »rohumaa-kultuuri« prodaganda-aastal on see sõna väga levinud, omandades juba niit + karjamaa + põlluheinaväli kogumõiste, millele näib Saksas viimasel ajal vastavat *Grünland*. Teise tunnustatud sõna puudumisel on rohumaa-terminit pidanud tarvitama ka need, kes sellega *Grünland*'i mõistes ei saa leppida.

On väga tähelepanuväärne, et »rohumaa« puudub *Wiedemannil*⁹⁾ üldse. Ometi on W. eriti palju sõnu märgendanud neilt aladelt, kus »rohi« ja »roht« sõna tarvitatakse laialdaselt taime tähenduses.

Rohumaa-sõna puudub ka *Kettusel*⁶⁾, *Mägistel*⁷⁾, *BO-s*¹³⁾; *Muugal* (*VÕS*)⁸⁾ see esineb ainult rohi-k sõna seletamiseks. Kuid *Veskil* leiame *ÕS*²⁾ III köite poognates: »rohumaa (*Grasland*)«.

Kuidas ja kunas on »rohumaa« tekkinud, seda saaks vist kõige edukamalt selgitada teoloogid.

Rohi- (roht-) ja hein-tüvede kasutamisel oskussõnades on raskuseks nende sõnade ebakindel ja maa-alade järele vahelduv tähendus. On laialdasi murdeslasid, kus rohi või roht tähendab ainult medikamenti või keemilist preparaati ja kus üheski taimenimes ei esine ei rohi ega roht liidet. Sellele vastupidiselt tähendab rohi = roht teistel aladel kõiki õis-taimi pääle puude ja põõsaste ning esineb väga paljudes taimenimeses liitsõna osisena. Kõige laialdasemalt näib neile sõnadele omistatavat ühelt poolt kõrsheina (eriti murulise kõrsheina), teiselt *Kraut* mõiste (*Kraut* taimegeograafide või p.-m. autorite tarvitatud mõistes). Mõnele poole on »rohi« (taimetähenduses) tunginud ainult umbrohi-liitsõnana.

Hein (taimenimetusena) tähendab kõige laialdasemalt heintaimet kui ka kõrsheina, Lõuna-Eestis aga ka kõiki taimi pääle puude ja põõsaste*), kusjuures siingi tarvitatakse kõige sagedamini niidu- ja karjamaataimede ning umbrohu tähenduses.

Wiedemannil on: »rohi G. rohu⁸⁾ (rōh (d), roht) 1) *Gras, Kraut, Gewächs* . . . *Zusammensetzungen mit »rohi« bilden die meisten Pflanzennamen.* »2) *Gewürz, Arznei, chemisches oder pharmazeutisches Präparat* . . . « »roht G. rohu = rohi.«

Rohima tõlgib *Wiedemann*: *jäten, von Unkraut reinigen*, kuid rohutama — *mit Gras bewachsen lassen*, rohune — *grasig, voll Gras*, rohustik (rohistik) — *Grasplatz, mit Gras bewachsenes Ufer*. Esimese põhjal võiks rohi = roht tähendada *Unkraut* või ka *Kraut*, teiste põhjal — *Gras*.

»hein G. heina« *hain* (d), 1) *Heu, heina-mā Mähwiese, Heuschlag* . . . 2) *Pflanze überhaupt (bes. S, SO und d), oras-h. Gräser, leht-h, lehe-h. Kräuter, dient so besonders zur Bildung von Pflanzenamen* . . . «

Teisi heintüvelisi sõnu W-l: *heinakas* — *grasreich*; *heinane* — *heuig, grasig, voll Heu und Gras*; *heinatama* (hainatama) — *begrasen, mit Gras bewachsen*.

Seega tähendab hein *Wiedemannil* taimenimetusena põhimiselt *Gras*. Seda ka taimenimeses.

Mis puutub rohi- ja hein-lõpulistesse (liites r. või h. pääsõnaks) taimenimesesse, siis on W-l rohi-lõpulisi 188, hein-lõpulisi 94. Kuigi nimed on toodud läbisegi kõigist murdealadest, siiski paistab arvilisest vahekorrast selgelt, et kõrsheintel (laiemalt võttes) on põhimiselt hein-lõpulised nimed. Teiste taimede hein-lõpulised nimetused on ilmselt pärit Lõuna-Eestist, kus roht-sõnal (vähemalt lääne pool) taime tähendus üldse puudub. *Wiedemanni* 94-st hein-nimest kuulub 32 kõrsheintele, 62 teistele, 188-st rohi-nimest 15 kõrsheintele, 173 teistele.

Vähegi ulatuslikum arv eestikeelseid taimenimesid vanemas kirjanduses leidub *Friebe* »*Flora's*« (1805). Siin leiduva 176 eesti taimenime hulgas on ainult 12 »rohtu« ja 3 »heina« (viimastest 2 kõrrelist).

Veski *ÕS-s* on rohi = roht-sõnal suur hulk tähendusi. Üldine seletus on: »rohi (= kõrreline taim, heintaim, gramen, *Gras, трава, злак*; roht-taim — näit. arstimiseks, toiduks: herba, *Kraut, трава, зелье*; healõhnaline taim, vürts: *Spezerei, Gewürz*; laskeaine, püssirohi. . . *farm. arstimiaine, käsimüügi-rohi: Droge; med. arstim, arstirohi, medicamentum, Medizin* . . . « »roht (= rohi)«. Käändevormid on mõlemal sõnal samad: rohu, rohtu

*) Kuid mitte teisi kultuurtaimi pääle heintaimede.

ne. »rohttaim bot. (herba, Kraut)«; »rohuma (Grasland)«; »rohuaed (Grasgarten); kõõgi-vilja-aed (Gemüsegarten, огород); »rohima [peenraid] = kitkuma, rohust puhastama (jäten)«; »rohtama [linu] = raapsima, kupardama (riffeln)«.

Kuidas rohi = roht tähendab läbisegi kord *Gras*- kord *Kraut*-mõistet ja viimast ka eri tähendustes, selleks veel näiteid ÕS-st:

rohtjas = *grasich, gras- od. krautartig*; rohutaimekene = *Gräschen od. Gräslein* (Kuid sama hästi oleks võinud olla ka: *Kräutchen od. Kräutlein*. J. M.); rohihein = täishein (*Grasheu*); rohustik = *Gekräut, Kräuterwerk*; rohukoostis = *Grasbestand* (Miks mitte ka *Kräuterbestand?* J. M.); rohikamar = *Grasnarbe*; rohtkamar = rohikamar; rohtkate = rohikate, -vaip; rohumuru = *Krautmatte*; rohunurm = *Grasflur*; rohu-ala = *Grasgegend od. -flä he*; rohupõld = *Grasfeld*; rohtsoo = heinsoo; rohustapp = *Gras- od. Krautsteppe*; rohujuust = *Kräuterkäse*; rohuviin = *Kräuter[brannt]wein*; rohutee = *Kräutertee od. -trank*; rohuvärv — rohtudest valmistatud: *Grasfarbe* (miks mitte: *Kräuterfarbe?* J. M.); rohuviljus = *Grasbau*; rohutulundus = *Graswirtschaft*; rohuseemnekooll = *Gras-samenschule*; rohuseemnekasvatus.

Rohi = roht-tüvelisi sõnu ühes sõnaseletustega on ÕS-s üldse 10 veergu. Mõnestki seletamata sõnast ei tea, mida ta peaks tähendama. Näit. rohutamine, rohutaoline, rohujäte, rohukast, rohutünn. Kas »rohu-« tähendab siin *Gras, mpara, Kraut, Gewürz, Pulver, Droge, Medizin?* Kuid ka ühtviisi seletatud sõnadel võiks see tihti olla mitmet viisi ja mõnikord ka kõike viisi.

Kui ühel sõnal on rahvakeeles väga mitmesugune tähendus, — kas on siis õige kõigi nende tähenduste (mis esinevad maa eri nurkades) alusel kujundada oskussõnu? ÕS-s on ka oskussõnadena ära tähendatud sõnu, mida vastava eriala inimesed ei ole tarvitanud ega tunnustanud ega, võib-olla, saagi tarvitama. Rohi-märksõna all on ka terve rida *agr.* määrgiga sõnu, mida ei leidu ei p.-m. kirjanduses ega p.-m. oskussõnastikkudes. On ka seesuguseid, mis on oskussõnastikkudes (TO-s) kinnistatud Veski nõuandel hoopis teisiti kui ÕS-s. Nii me leiame oskussõnade kogust „Valik sõnu taimekasvatuse alalt“ (TO): *Gras* — hein; *Grasbau* — heinakasvatus; *Grasbestand* — 1) (kõrs-)heinastu; 2) (kõrs-)heinakoostis; *Grasfeld* — heinaväli, -põld; *Grasflur* — heinamuru; *Grasland* — heinla; *Grasnarbe* — heinkamar.

Hein-sõna on ÕS-s jäänud seletamata. Liitsõnust on mõned seletatud. Nii: *heinstapp* = *Grassteppe*; *heinatama* = heina täis kasvatama; *heinaritsikas* = *Locusta, Heuschrecke*, *heinalalavik* = *Heufieber*. Mõnedest liitsõnadest võib järeldada hein-sõna mõiste ka ilma seletamata, nagu heinaseeme, heintaim. On selgelt näha kaks tähendust: *Heu* ja *Gras*.

BO-st (Botaanika-oskussõnastik, 1929) leiame:

»Kraut — herba — трава — rohi, roht-taim.«

»Gras — трава, злак — hein, heintaim.«

Kuigi siin *trava* on tõlgitud kord rohi, kord roht-taim, kord hein, heintaim, on näha kindlat vahetegemist: rohi = *Kraut, herba*, hein = *Gras, злак*. See on näha ka teistest rohi- ja heintüvelistest sõnadest: »krautig — herbaceus — травянистый — rohtne, roht-«. »Krautmatte — rohtmuru«. »Grasmatte — heinmuru«. »Grassumpf — heinsoo«. »Grasform — heinalaad«. Kuid ühe sõna seletustest võiks ehk järeldada, et rohi ja hein on samastatud: »Grassteppe — травянистая степь — heinastapp, rohustapp, rohtla«.

Eesti uemates botaanilistes õppe- ja käsiraamatutes on roht ja rohi antud *Kraut*-tõlkena, kuid vahete-vahel ka *Gras*-tõlkena. Vahest läbisegi ka samas teoses. Seejuures väljendavad nii *Kraut*- kui *Gras*-sõna eri teostes eri mõisteid. Toon siin mõned näited sama tõlkija ja sama kirjastuse kahest e.-v. üheaegselt ilmunud raamatust.

Prof. H. Kaho redaktsioonis ning Juhan Karu ja Juhan Kleini tõlkes 1926. a. »Looduse« kirjastusel ilmunud *Strasburgeri* »Botaanika õpperaamatust« leiame: »Võrdlemisi lühikeseajalised taimed või võsukavad, mis surevad sigiorganite loomise järel, jäävad enamasti rohtjaiks: rohud«. »Rohud: ☉ üheaastased, ☺ kaheaastased taimed, ♃ mitmeaastased

puhmad«. Tõlge on tehtud originaalteose 16. trüki järel. Viimasest *) leiame, et rohud tähendavad originaalis *Kräuter*, rohtjad — *krautartig*, puhmad — *Stauden*, võsukavad — *Sprosssysteme*.

J. V. Veski keelelisel korrektuuril ja Juhan Karu tõlkes 1925 »Looduse« kirjastusel ilmunud Diels'i »Taimogeograafias« leiame järgmised määratlused:

»Puhmikute maapealsed osad on nõrgalt puitunud, kuid nad ise elavad sagedasti mitu aastat. See sünnib sel teel, et tüvi asetseb maa sees või vähemalt taimkatte sügavamais kihtides ja hoidub niiviisi kaunistigi väliste kahjustuste eest.«

»Rohud vastavad samuti elukorra perioodsele vaheldusele. Nad vegeteeruvad ainult ühe (või kahe) kasvuperioodi kestes, kasvavad, õitsevad ja kannavad vilja, et siis pöörduda tagasi lähte kohta, seemnes tukkuvaks idandiks.«

»Kõrreliste tähtis klass liitub puhmikute külge, omandab aga asjaomaste taimede kasvuhete ja nimelt konstitutsioonilisel tingitud omapärase tõttu vastava karakteri. Nende taimede omane murune kasv võimaldab indiviidile suurema ruumala üle valitsemise; seeläbi moodustub kas kinnine murukamar, nagu meie niitudel, või rohutud vahel kasvavad teised taimed. . . Heinalaadi alla kuuluvad mitte ainult päris kõrrelised, *Gramineae*, vaid ka *Cyperaceae*, *Juncaceae*, *Restionaceae* ja teised sarnaselt kujundatud monokotüüdid.«

Tõlge on tehtud originaali teise väljaande järel. Sellega **) võrreldes leiame tõlgitud: *Stauden* — puhmikud; *Kräuter* — rohud, ainsus roht; *Gräser* — kõrrelised; *Grasform* — osundatud kohal tõlgitud: heinalaad, nagu see on ka BO-s ja EE-s, kuid kaks lehekülge eespool — rohi. * *) Kuid ka üksteisele järgnevat lausetes on tõlgitud: *Gräser* — kõrrelised, *Grasbüschel* — rohutud, *Grasform* — heinalaad, *Grasflurklima* — stepikliima. Dimineeriv on siiski tõlge: *Gräser* — kõrrelised või heinad.

Kräuter on mõlemas raamatus tõlgitud: rohud. Kuid mõiste, mida see sõna väljendab, on kummalgi pool erisugune. Strasburgeri *Kräuter* mahutab eneses Dielsi (ja ka paljude teiste autorite) *Stauden*, *Kräuter* ja *Gräser*. Ka saksa loodusteaduslikud sõnastikud annavad *Kräuter*-sõnale kord laiemat, kord kitsamat tähendust. Nii on H. Schmidt'i ***) järel: „*Kräuter*, *Pflanzen*, deren *Stengel nicht verholzen*.“ C. K. Schneideri ****) järel: „*monokarpische Pflanzen* [*Kräuter* im engeren Sinne], (De Candolle), *Pflanzen*, die nach einmaliger *Blüte u. Frucht absterben*“. Muud „*Kräuter*“ või „*Kraut*“ definitsiooni üldse ses sõnastikus ei ole. Saksa p.-m. kirjanduses on *Kräuter*-sõnal praegu esitatuid veelgi erinevad tähendused ja nimelt kaks. Enamasti tähendavad siin *Kräuter* mittelineaarsete lehtedega ja mittepuituvate vartega taimi, mida meil Kunder¹²⁾ on kord ühe teise oskussõna määratlemisel nimetanud »lehtrohud«. Selles mõttes tarvitab *Kräuter*-sõna ka vanameister Stebler, kel oma kauaaegses, ühes botaanika-professori Schröteriga toimetatud niitude, karjamaade ja soode uurimise töös on küllalt võimalusi olnud tutvuda nii rahvapäraste kui botaanikute poolt tarvitatud nimetustega. Võib ka olla, et eri tähenduste hulgast on talle tundunud just see kõige tarvilisemana. Kuid saksa tähtsamal niiduviljuse-õpperaamatus — Streckeri raamatus *Kultur der Wiesen* — ja ka mitmepool mujal tähendab *Kräuter* sama, mida vene ennesõjaaegses ja ka praeguses kirjanduses nimetatakse разнотравье, s. o. kõiki niidu- ja karjamaa-taimi päälle kõrsheinte (laiemas mõttes) ja liblikõieliste. Meie agronoomide tõlgetes ja artiklites on rohi-sõna tarvitatud peamiselt »lehtrohu« või разнотравье mõttes, mida on »hein = heintaim« mõtte kõrval olnud kõige rohkem vaja.

Ebakindla terminoloogia tõttu on tihti raske mõista saksa originaalidegi teksti. Kui aga kõikuva tähendusega saksa oskussõnu tõlgitakse eestisse ühes ja samas tähenduses veel mitmel viisil, siis kannatab selle all väga tugevasti mõtte selgus ja täpsus. Kuid ka alati ühesugune, šablooniline tõlge ei ole säärase kõikuva tähendusega sõnade juures nagu on seda *Kraut*

*) Strasburger... Lehrbuch der Botanik für Hochschulen. 16. Aufl. 1923.

**) Ludwig Diels: Pflanzengeographie. Zweite, umgearbeitete Auflage 1918.

***) Saksa keeles: »Humboldt nennt unter seinen 16 Formen ... Gras...« Tõlkes: »Humboldt'i 16-nesse vormi kuuluvad... rohi...«

****) Heinrich Schmidt: Wörterbuch der Biologie. 1912.

*****) C. K. Schneiders ill. Handwörterbuch der Botanik. II Auflage 1917.

mitte otstarbekohane. Siin ei saa teisiti, kui me peame oma oskussõnad määratlema kindlamalt kui on see võimalik saksakeelse vaste esitamise abil. Nagu BO-st võetud osundist näha, ei jätku mõiste täpsustamiseks mõnikord ka kahest vöörkeelest mitte.

Eesti teaduslikus kirjanduses vastab rohi-sõnale kõige sagedamini *Kraut*. Nüüd on vaja kinnistada, mida me rohi all mõtleme. Rahvakeeles selle sõnale eri maanurkades antud erinevad, tihti ka ebakindlad tähendused võimaldavad valiku vabaduse. Koguni *Kraut*-sõna laiemate kui ka kitsamate mõistete asemel *Gras*-mõiste andmise. *Hein*-sõnaga võib rahvakeele alusel samuti tähendada nii *Gras* kui *Kraut*.

ÕS-u alusel võiks arvata, et *Gras*-mõiste kandub hein-sõnalt rohi = roht-sõnale. Kuid ÕS-u vastavast osast mõni aasta hiljem ilmunud EE (Eesti Entsükloopeedia) III köite põhjal võiks järeldada ka vastupidist. ÕS-u autor on EE kaastoimetaja, kahe ajaloolase kõrval küll kindlasti teose keeleline toimetaja. EE III-das köites loeme »Hein, agr., rohtne taimkate, h-kamar h-aniitudel, karjamaadel ja põldudel; ka niitudelt ja põldudelt loomasöödaks koristatud saak.« Edasi leiame sama märksõna all hein-liitelisi sõnu ainult *Gras* ja *Gräser* ning *Gras* + *Klee* mõistes: põlluhein, pealishainad, lõikheinad, kõrsheinad, heinkamar, niiduhein, puhmikheinad, võsundilised h., hein (ka taime tähenduses) — Teiste hein-liiteliste märksõnade all leiame EE-s: »Heinalaad, bot. kõrrelistega sarnanev haabitus taimedel (näit. kõrrelistel, lõikheinastel jne).« »Heinasso, agr., madal soo, mille pinnal kasvavad peam. heinad ja lõikheinad (tarnade) liigid.«

On soovitatud hein-sõna piirata *Heu* mõistega. Kuid eesti teaduslikus kirjanduses esineb »hein« väga laialdaselt taime tähenduses ning arenemine on läinud siia kuuluvate sõnade hulga suurenemise poole, eriti taimenimedes.

Nii on ka TN-s (Eesti taimede nimestikus), vastupidiselt vanematele allikatele, hein-nimesid rohkem kui rohi-nimesid. Esimesi on 119-l, teisi 96-l liigil.

Kuigi ka TN-s on hein-nimede kandjateks kõige suuremal %-määral kõrreliised (või ka kõrsheinad laiemas mõttes, sest ka *Cyperaceae*'de sugukond kannab lõikheinaliste nimetust ning loaliste hulgas on piipheinad) ning rohi-nimega on märgitud ainult üks Eestis levinud kõrreline, on see nimestik (1928) siiski vastuolus BO s (1929) kinnistatud seisukohaga: hein, heintaim = *Gras*. Tuleb kahetseda, et eesti taimenimede fikseerimisel ei võetud arvesse seda seika. TN-s on hein-nimesid liikidel: kõrrelistel (*Gramineae*) — 34 (150 liigist), lõikheinastel 4, loalistel 5, seega kõrsheinastel kokku 43; kõigil teistel — kokku 1418 liigil — 76. Rõhi-nimesid on kõrrelistel 3 (neist 1 liik meil ei esinegi, teine on haruldane, kolmandal on tema suurema levingu piirkonnas teine nimi), lõikheinastel 3, loalistel mitte ühtegi; teistel kokku 90.

Jäägu rohi = roht-sõnale kitsam või laiem tähendus, tähendatagu *Grünland*'i »rohu-maa« või »heinik« või »heinla« või ka mõne muu sõnaga, hein = heintaimede jääb ikkagi *Gras* tähendus, kuigi hein tähendab ka *Heu* (täpsustamiseks võib vajaduse korral tarvitada ka kuivhein-sõna, *Dürrheu* analoogia). Ei ole arvata, et hein-sõna lõuna-eesiline ulatus (kõik taimed päale puude ja pöösaste) võiks pääseda maksvusele kirjakeeles päale TN-u. 76 liiginime jäävad seega vastuollu mujal tarvitatava ja mõistetavaga.

Arvan, et ka praegu ei ole väga raske parandada TN koostamisel tehtud viga. Pääülesandeks oleks selle juures hein-sõna või -liite kõrvaldamine »rohtude« või »lehtrohtude« nimedest. See toimuks päämiselt valiku teel olemasolevate, eeskätt TN-s eneses leiduvate sünonüümide hulgast.

Põllumajanduses populaarsete nimede juures on see väga hõlpsalt teostatav. Enamasti on koguni TN-s paralleelnimed olemas. Nii on vesiheinal (*Stellaria media*) antud teisel kohal nimetus vesivirn, mis on veel tabavam kui esimene. *Achillea millefolium*'il ongi veriheina nimetus teisel kohal. Jääb ainult see kustutada ning jätta üksi raudrohi (harilik raudrohi). — *Thlaspi arvense* litriheina-nimetust Kunder ei tunnegi. Viimasel toodud nimedest võiks tarvitada põletisrohi. (Wiedemannis antud nimedest on veel vabad »harakasaba« ja »vorstirohi«, kuid need sobivad vähem). Robiheina (*Alectorolophus*) võiks lihtsalt robi nime kanda, nagu olegi kuulnud neid nimetatavat. — Härg-

heintel (*Melampyrum*) on ametlikuks paralleelnimeks kuupäevarohud, tuntuimal aga (*M. nemorosum*) — ja anilill, mis on rahvakeeles kõige populaarsem. Nälgheina nime-
tus on ka väga populaarne, kuid käib mitme taime kohta. Kunderilgi ei tähenda »nälghein«
Spergula't, vaid *Draba't*. TN-s on *Spergula'te* teiseks eestikeelseks nimeks hatikad. —
P.-m. umbrohu tähtsusega *Brunella vulgarise* käbiheina-nimetust, mis on levinud Lõuna-
Eestis, Kunder ei esitagi. Temal on kurgurohi ja härgpea. Arvesse võiks tulla
esimene. Kuigi hein-sõnal on laialisem tähendus kui *Gras*-sõnal — oleks ehk siiski otstarbe-
kohane vabastada ka ristikheinad »hein« lõpust. Ka TN-s on antud teisel kohal Põhja-
Eesti härjapea. P.-m. kirjanduses see viimasel ajal esineb väga harva. Täitsa läbi löönud
on aga prof. Rootsi poolt esitatud ristik.

Need on õieti ka kõik hein-nimega »rohud«, millel tähtsust põllumajanduses ja seega
ka rahva seas praegu laimat tutvust. Teiste nimede ümberseadmisel peaks takistusi olema
veel vähem.

Kui meie teadusliku keele — ja ilmselt ka rahvakeele — kalduvuse kohaselt on tarvilik
anda hein-sõnale taimenimeses *Gras*-mõiste, siis ei ole sellega veel lahendatud rohi = roht-
küsimus. Ainult *Gras*-mõistega piiramise võimalus jääb ära, — kuid seda võimalust ei ole
niikuinii mitte.

Jääb järele otsustada, kas rohi = roht tähendab *Kraut* laiemas või kitsamas mõttes
või ka ainult разногравье. Kui talle antakse kõiki mittepuituvate vartega taimi haarav tähen-
dus, siis võiks rohumaat tähendada ka *Grünland*, nii nagu see mõiste on rohumaat-
sõnaga väljendatud peamiselt tänavu. Antavat sisu ei kata täpselt ei rohumaat-ega *Grün-*
land-sõna. Kui aga hein = heintaim all mõista *Gras* + *Klee* siis vastaks hein-tüve-
line sõna *Grünland*-mõistele siiski paremini kui rohumaat-sõna. Kui aga hein = hein-
taim all mõista üldse niidu, karjamaal ja põlluheinaväljal viljeldatavat taime, siis katab
hein tüveline sõna, olgu see heinla või heinik või mõni muu, niit + karjamaa + põllu-
heinaväli-mõiste päris ideaalselt, sest muud taimed, mis »heinla« või »heinikul« veel esi-
neksid, oleksid sama tähtsusega kui umbrohud viljapõllul. EE-s on aga hein-sõnal veelgi
laialdasem tähendus, ta tähendab kõiki niidu, karjamaa ja põlluheinaväljade rohtseid taimi.

Kindla, läbilõõnud oskussõna puudumise tõttu olen ma *Grünland*'i mõttes tarvitanud
pikemat aega ka sõna heinaväli. Ma pidasin seda ainult ajutiseks hädaabinõuks. Kuid
EE-st ma leian, et »heinaväli« täidab ka siin *Grünland*-sõna aset ja et rohumaat-sõna puudub
hein-märksõna all hoopis. 330 veergu oma alla võtvas »Eesti« osas (II köites) ei leidnud
ma rohumaat-sõna, küll aga »heinakasvatuse-ala«. Rohumaat-sõna on EE-s esile kerkinud
alles tänavu, vist küll propaganda-aasta keelepruugi mõjul. Olen teda leidnud esinevat siiski
ainult 1 kord ja nimelt »karjamaa« märksõna all.

Kui kinnistada rohumaat-sõnale niit + karjamaa + põlluheinaväli tähendus, eeldusega,
et »rohi« tähendab *herba* s.o *Kraut* laiemas mõttes, siis vajame uut vastet *Kraut*-sõnale kit-
samas mõistes. »Lehtrohi« ei saa selleks olla, sest ka kõrsheintel on lehed.

Jääb see *Kraut*-sõna kitsam mõiste rohi või roht sõna väljendada, siis saab ka
rohumaat vastavalt kitsama tähenduse, kuna niit + karjamaa + põlluheinaväli mõistet tuleb
väljendada hein-tüvelise sõnaga. Uut sõna siis selle taimerühma äratäendamiseks vaja otsida
ei ole. Toore rohelise loomasööda jaoks on aga sõna vaja igal juhul.

Heinlale või heinaväljale (või ka heinikule, kui arvatakse samas mõttes
sobivat*) on meile tuntud võõrkeeltes kõige lähemal inglise *grassland*, taanlaste *græsmark* ja
rootslaste *gräsland* või *gräsmark* (*gräsland*-sõna on Rootsis nähtavasti alles viimasel ajal
hakatud *Grünland*'i mõistes tarvitama). *Grass*, *græs* ja *gräs* tähendavad kas ainult kõrsheina
või eeskätt kõrsheina (rahva- või lihtkeeles). Kuigi teaduslikus keeles tähendab *grass*
ainult kõrsheina, on ka selles keeles tarvitatud *Grünland* mõistes *grassland* (näit. *grassland-*
conference). Seda vist küll seetõttu, et kõrshein ongi niidu- ja karjamaataimestiku alus.
Põlluheinaväljal on selleks aluseks küll liblikõielised heinad ja seetõttu loode-euroopa keeled

*) Olen kahelt inimeselt kuulnud, et nende keeleharjumuse kohaselt peaks »heinik«
tähendama heinaküüni.

täitsa sobivat sõna niidu, karjamaa ja põlluheinavälja ühiseks äratähendamiseks leidnud ei ole. Meie hein-tüvelised on selleks palju kohasemad kui *grass*- ja *gräs*-tüvelised. Kuigi *grass* vastab ainult ligilähedaselt, ei ole inglises siiski mitte aluseks võetud *herb*-sõna, mis vastab ladina *herba*'le ning meie rohi = rohttaimele BO-s antud tähenduses ja kuigi on olemas ka *herbage*, millega tähendatakse kõik *herb*-taimi kokku kui ka toorest rohelist looma-sööta (nii etteniidetult kui karjamaalt).

Niidu- ja karjamaakultuuri ning vastava kirjanduse jõudsa arenemisega on nende alade tähtsamate oskussõnade kindlaksmääramine saanud päris hädaliseks ülesandeks. Ka täitsa ebaõnnestunud sõnu, kui on neid mõnda aega laialdaselt tarvitatud, on hiljem raske kõrvaldada. Niidu- ja karjamaakultuuri alal on aga uued ülesanded ja uued kultuurivõtted toonud ka uusi mõisteid, milledele vaja alles otsida sõnalist väljendust. On hää kui nende väljenduste kujundamine sünnib juba algusest päle teadlikult ja kaalutult.

Segadus liitsõnadega.

-ühik-sõnadest kõige populaarsema — söötühiku — on oskussõnastikud kinnistanud nominatiivliitelisena. Tarvitajal tekib seetõttu kahtlus, kas statistika ja loomakasvatuse alal tihti tarvitatud loomaühik on genitiivliitelisena õige. Kui söötühik, siis ka loomühik — või ka vastupidiselt: kui loomaühik siis ka söödaühik. Kuid samuti kui söötühik või söödaühik puudub õigekeelsuse-sõnastikkudes ka loomühik või loomaühik. Viimane puudub aga ka loomakasvatuse-oskussõnastikkudes.

Kirjanduses leidub loomaühik päämiselt selles genitiivses liites. Ka EE-s, nimelt tekstis „Eesti“ märksõna all.

Kahjuks ei ole EE liitsõnade kirjutamisviisis päris kindel. Näiteks esineb samas tähenduses kord põldhein, kord põlluhein. Esimene siiski domineerivalt, nagu üldse praeguses ametlikus keeles.

ÕS-s on „põldhein“ ära seletatud — *Feldgras*, „põlluhein“ on seletamata. Põllutaime-sõna seletuse analoogial peaks põlluhein tähendama juhuliselt põllul esinevat heina. Kuna selgust pole keelemeestel, siis esineb ka p-m kirjanduses nii nominatiivset kui genitiivset liitumist, — ikka samas tähenduses. Üldiselt on meie keelepruuk siiski kooskõlas TO-s fikseerituga: *Feldgras* — põlluhein, *Feldpflanzen* — põllutaimed. Samuti on lugu õigekeelsuse-sõnastikkudes ainsana antud aedviljaga. Kuigi aedvili ja põldvili on praeguse ametliku keele sõnakujud, tunduvad nad pigemini keeleuuduse-aegsete edvistusvigadena. Ma arvan, nende p-m kirjakeele tarvitajate keeletunne, kes kirjutavad ja kõnelevad aiavili ja põlluvili, on loomulisem, rahvapärasem. Minu keeletunne räägib, et asukohanimetus nominatiivses liites peaks olema omane taime („päris“)nimele, bioloogilisele vormile, ja et mõnel äratähendatud asukohal (enamasti) toodetav saadus tuleb nimetada genitiivliitelise sõnaga: aiavili, põlluvili. Teiste sõnadega: seesmiselt (siin bioloogiliselt) tingitud vormide nimetused on nominatiivliitelised, väliselt (siin viljustehniliselt) tingitud — genitiivliitelised. See peaks olema kooskõlas ka J. Hurda uurimistulemustega ning J. Aaviku poolt fikseerituga.

TNs fikseeritud taimenimed, väheste cranditega, samuti ka PK III köites²⁶) tarvitatud nimetused (enamasti), vastavad sellele seisukohale. Nominatiivset liitunud sõnad on liiginimetused: põldsinep, põldkannike, põldmurakas (rahvakeeles ka põldmari), metsmaasikas (*Fr. vesca*), põldristikhein, aasnurmik, niitluga, aedhiirehernes jne. PK-st: aedõunapuu (*Malus hybrida hortulana*), aedploomipuu (*Prunus domestica hortensis*), aedkapsas (*Brassica oleracea*), aedhernes (*Pisum sativum*)*). Põlduba (*Vicia Faba*) jääb liigina põldoaks, hoolimata sellest, et teda meil kõige sagedamini kasvatatakse kapsaadades, ja hoolimata sellest, et on ka mõned ainult aias kasvatatavad põldoa sordid. Põllu-uba ja aia-uba tähendab põllu resp. aia saadust, aga mitte seda, et üks on põlduba, teine aeduba (= turgiuba, *Phaseolus*). Aiavili

*) Mõned erinevused sellest PK-s on ilmselt väärtused, nagu: „Aedhernes (*Pisum sativum* L.). Aedhernes ja põlluhernes (*Pisum arvense* L.)...“ (lk. 306).

võib väga hästi jääda „aiaviljaks“ ka siis, kui ta on kasvatatud põllul või ka sookultuuris, sest vastav ala on haritud ikkagi aiamaana, kuigi ehk ka põlluviisiliselt (*feldmässiger Gemüsehau*). — Ka kõrsvili nominatiivliitelisena pole vastuolus siin praegu esitatuga, — kõrsviljad on konstitutsionaalse omapärasusega taimerühm, samuti kui kõrsheinadki.

Kuid ka nende oskussõnade tarvitamises on esinenud ebajärjekindlus seni maani: „kõrrevili“ kirjutajad pole ilmaski kirjutanud „kõrrehein“. Ka TO-s leiame otseselt kõrrevili ja kõrshein. Siin ei saa küll tegemist olla mingisuguse tahtlikult väljendatud erinevusega. Need nähted ei ole muud kui kiirelt, mitte küllalt kaalutult tehtud töö tulemus. Oma aja oludes oli see ka vabandatav: oskussõnu tuli kindlaks määrata ja kujundada hulgaliselt, seejuures enamasti keele-analüüsis harjumata inimeste poolt. Kaasa töötanud üksik keeleteadlane ei jäksanud tungida iga sõna ja ka sõnaderühma sisse. Praeguses olukorras senist keeleseadust aga edasi sallida enam ei või.

Kutsealade-vahelise koostöö vajadusest oskussõnade kindlaksmääramisel.

Mitmel kutse ja teaduse alal on praegu olukord säärane, et vajalised oskussõnad fikseeritakse ja avaldatakse sõnastikkudes, küsimata sellest, kuidas on samu mõisteid väljendavad sõnad kujunenud teistel aladel. Ei küsita tihti ka siis mitte, kui teistel aladel on sama mõistega rohkem tegemist. Kui meil ei oleks pea kõigi oskussõnade korraldamisel kaasa töötanud J. V. Veski, siis valitseks oskussõnade alal küll tõeline baabelisegadus. Kuid üks inimene ei saa ju ometi tungida kõikide sõnade sisse, mõistetes, mille väljendajaks on need sõnad. Veski ongi seda suutnud imesteldaval määral. Kuid igal inimlikul võimisel on omad piirid.

Kui pidada seniseid oskussõnade-kogusid esialgseteks visanditeks, siis võiks ehk senisele lahustootamisele leida veel vabandust. Kuid puudulikult läbikaalutud oskussõnad on tekitanud juba küllalt pahandust ja nüüd võiks olla juba aeg asuda põhjalikumale kontrollile. Koostöö oskussõnade läbikaalutamisel peab toimuma muidugi mitmetes kutsealade-vahelistes kombinatsioonides. Oleks aga vist küll päris otstarbekohane, kui meil ilmuks ka üks üldine oskussõnade sõnaraamat. Selle ülesannet ei saa täita ka suur ÕS mitte, liiati, et pole niipea loota selle uut trükki.

Siin eriti esile tõstetud oskussõnadest peaksid kogu rohi- ja hein-tüve alusel tuletatud sõnade kompleksi tarvitamise ühiselt ära otsustama agronoomid, botaanikud ja rohud-teadlased — filoloogide kaasabil.

Agronoomia ja tegelik põllumajandus vajavad rohkesti oskussõnu loodus-, majandus-, loomaarsti- ja tehnikateaduse aladelt. Kuid ka vastupidiselt, need teadused vajavad mõningaid oskussõnu, mis kujunevad agronoomilises praksises ning uuringus. Heina ja rohu mõistega seoses olevad on ühed seesugustest. Ka loomatoidu mõistet mitmesuguses ühenduses väljendavad sõnad on vajalised mitme teise teaduse ja kutse alal. Viimatimainitud on vaja päälle agronoomide eeskätt loomaarstidele, siis statistikutele, majandusteadlastele üldse ja harvemini ka teistele. Heina ja rohu sõnad liituvad mitmeti loomatoidu mõistet väljendavatega. Loomatoidu või sööda või sööte kasvatuse alade tähendused, nagu niit, karjamaa, paim, sööt on ka mitmel alal tarvitavad. Oleks päris otstarbekohane, kui koos taimegeograafidega ja kultuurtehnikutega saaks läbi arutada niidu erilaadide nimetused, nagu aru, aas, luht, loim, lodu, padu, heinsoo, looniit ja mitmed teised. Botaanikud on seda teinud omaette. Ka nende seisukohast peaks olema soovitatav, et nomenklatuur oleks kõikjal ühtlane.

Loomakasvatuse-oskussõnade koostamisel on koostöö loomaarstidega osutunud väga vajaliseks ka tegeliku töö kogemustel.

Meie seisukohast kõige vajalisem on olnud muidugi koostöö keeleteadlastega, õigemini sõnameistri Veski abil. Arvan aga, et sõnavara kogumisel ja sõnade vajalikkuse hindamisel meiega kaasabi keeleteadlastele ei tarvitse olla päris tähtsusetu.

Ka sellegi koostöö saadused peaksid kasuks tulema mõlemale poolele. Õigekeelsuse-sõnastikkude kaudu igatahes kasuks ka kogu põllumajanduslikule rahvale.

Kokkuvõtteks.

Põllumajandusliku kirjakeele tarvitajaile on keele korralikkus ja leksikaalne täiuslikkus eeskätt tähtsad selleks, et hõlpsamalt, selgemalt ja täpsemalt edasi anda omi ja vastu võtta võõraid mõtteid.

Kuid p.-m. kirjanduse ja kõne keelel on küllalt suur tähtsus ka maarahva üldisele keele-
oskusele.

P.-m. kirjanduse tootjad ja trükkitoimetajad on seni oma keelt korraldanud õige tähtsal määral sõnastikkude, eelkõige õigekeelsuse-sõnaraamatute abil. See ebaloomulik olukord, et Eesti iseseisvuse esimese 14-ne rahuaasta jooksul ei suudetud tervenisti välja anda ühtegi eesti õigekirjutuse- või õigekeelsuse-sõnaraamatut, on end väga takistavalt annud tunda ka põllumajandusliku oskusekeele arendamisel ning p.-m. kirjakeele parandamisel.

Ikka veel pooleli oleva suure õigekeelsuse-sõnaraamatu senine toimetaja on võrratumalt rohkem arvestanud Eesti elu maakultuuri poolega kui teiste rahvuslike tähistoste toimetajad. Kuid ka selle sõnastiku trükist ilmunud osades näivad sõnavaralised puudused kõige suuremad olevat põllumajandusliku kirjakeele sõnade alal. Kuigi II köitest alates leidub ka palju üleliigseid, ilmselt alles selle sõnastiku koostamisel tekkinud p.-m. liitsõnu, nende hulgas ka surnult-sündinuid, puudub siiski rohkesti elava keele sõnu. nii igivanu kui viimastel aastakümnetel esile tulnud.

Kuigi ÕS end esitleb eelkäija täiendatud trükina, on ta tõeliselt ikkagi uudisteos. See-suguse ulatusliku sõnastiku esimeses trükis on rohked puudused täitsa paratamatud; ÕS-le eriti veel ka seetõttu, et ta „on pidanud valmima keele kiireima edenemise ajal.“ Kuid eriti just see raamatu eessõnas ära märgitud asjaolu oleks pidanud olema hoiatuseks teose laiakspaisutamisel ja trükikestvuse pikaksvenitamisel. Kui oleks jäädud teose algusosa ulatuse ja ülesande juure, siis poleks ta nüüd, 10 aastat pärast I köite ilmumist, ikka veel pooleli, vaid tervikuna ilmunud küll juba mitmes uuendatud trükis. Kindlasti see poleks jäänud mõjuta ka eesti üldkeele arenemisele.

ÕS-u esimese köite ilmumisest saadik on ÕS-u toimetaja keelelisel tuletamisabil tehtud õige ulatuslik töö eesti oskusekeele kujundamisel. Kuid ka muidu on meie päevade kiirelt muutuv elu toonud rohket lisa meie sõnavarasse ning muutusi sõnakujudesse. ÕS-u lõpuni-ilmumisel on esimene köide ajast kaunistigi maha jäänud ja tervikuna kasutatava teose võib saada ainult täiendava ning õiendava lisa kaudu.

Nagu siingi esitatud materjali põhjal võib järeldada, pole aasta tagasi ilmunud lähemad sõnastikud toonud ÕS-ule mingit (märgatavat) lisa p.-m. sõnavara alal, kuigi p.-m. oskussõnadest on valdav osa koondatud sõnastikkudesse alles pärast ÕS-u esimese köite ilmumist. ÕS-st tehtud valikul on aga välja langenud ka suur hulk vägagi populaarseid sõnu p.-m. alalt. Kuna aga nende sõnastikkude esimesed trükid on kiirelt läbi müüdnud, siis peaks olema kerge parandada vähemalt VÕS-u puudusi. E. Muuga VÕS-u õige vähesel laiendamisel võib saada raamatu, mis kaunistigi rahuldab p.-m. kirjakeele tarvitajate vajadusi. Ainult toimetustele kuluks ära sõnaraamat umbes ÕS-u algupoole ulatuses.

Päale siinmainitud puuduste on ÕS ja VÕS väga sümpaatsed ja otse huvitavadki raamatud. Sõnamaterjali ülevaatlikkuselt, samuti ka trükitehniliselt on eriti meeldiv VÕS.

Enne kui ette võtta õigekeelsuse-sõnaraamatute täiendatud ja parandatud uustrukke, oleks vaja toimetada põhjalik revisjon meie oskussõnastikkudes. P.-m. ja sellega kokkupuutuvate alade oskussõnastikkudes on veel palju tühikuid, ebajärjekindlusi, vasturääkivusi.

Võrreldes vanade kultuurrahvastega on meil oma teadusliku keele kujundamisel ka tähtis, eelis: me loome selle keele enam-vähem korraga. Juurdunud harjumuste vähesus annab meile oma oskusekeele süstemaatiliseks kujundamiseks õige suure vabaduse. Et see vabadus ka õieti kasutataks, selleks on vaja senisest kavakindlamat töö korrastust, eriti aga töö koordineerimist mitmetel kutsealadel kasutatavate oskussõnade kujundamisel ja kinnistamisel.

Elava sõnavara koondamisel õigekeelsuse-sõnastikkudesse võiksid nende sõnastikkude toimetajad kasutada ka eri kutsealade tegelaste kaasabi. Eriti vajalik näib olevat see abi õigekeelsuse-sõnastikkude täiendamisel p.-m. kirjakeele sõnavara poolest. Meie poolt sellest

kaastööst küll ei võidaks keelduda, sest see on vajalik ka meile enestele. Vist ühegi teise kutse alal ei ole keelehädasid rohkem kui meie alal.

*

Andes käesolevas kirjutises läbilõike nendest keelelistest puudustest ja raskustest, mis on mulle aastate kestes esinenud toimetamisel ja kirjutamisel, eriti aga nendest hädadest, milles ei anna abi meie õigekeelsuse tähtsamad allikad, ma tahtsin tõsta esile 1) ühise, korrastatud töö vajaduse õigekeelsuse-sõnastikkude puuduste kõrvaldamisel, 2) kutsealade-vahelise koostöö vajaduse oskussõnade fikseerimisel. Oskussõnade korraldamise alal ma märgitsesin ka mõned konkreetsed ülesanded, mis on praegu kõige hädavajalisemad. Põllumajandusliku sõnavara alalt ma ühtlasi esitasin materjale oskuskeele ning õigekeelsuse korraldamiseks.

Osundatud allikad.

Uhekordselt osundatud allikad on igakord märgitud veeru all. Tekstis tarvitatud lühendid on siin märgitud rasvase kirjaga.

1. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat. E. Kirj. Seltsi väljaanne. Tallinnas, 1918. 149 lk. (Toimetaja J. Tammemägi; **T**).

2. Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk. E. Kirj. Seltsi kirj. Tartus, 1925. 560 lk. (Toimetaja J. V. Veski). **ÕS**

Sama — II köide. N-Rio Tartus, 1930. 561—1120 lk. **ÕS**

Sama — III köite seni trükitud 17 poognat. Ripp-Sisse. 1121—1392 lk. (Seda osa kasutatud ainult mõne üksiku sõna puhul).

3. Väike õigekeelsus-sõnaraamat. Koostanud Elmar Muuk. E. Kirj. Seltsi kirj. Tartus, 1933. 458 lk. **VÕS**

4. Jaan Ainelo. Eesti keele õigekeelsusreeglid. Ortograafiline käsiraamat: sõnastik (10000 sõna) . . . Noor-Eesti Kirjast. Tartus, 1933. 340 lk. **A**

5. Johannes Aavik. Keeleline käsiraamat. Kirjastus „Istandik“, Tallinnas ja Tartus 1932. 60 lk. **KK**

6. Lauri Kettunen. Eesti-Soome sõnaraamat. Otava, Helsingis, 1917. 362 lk.

7. Soome-Eesti sõnaraamat. Toimetanud Julius Mägist. Akad. Emakeele Seltsi kirj. Tartu 1931. 687 lk.

8. G. Tuksam. Saksa-eesti sõnaraamat. Redigeerinud Elmar Muuk. Kirjast. „Kool“, Tartu 1934. 1.—3. vihk, A — fremd. 336 lk.

9. Dr. F. J. Wiedemann. Eesti-Saksa Sõnaraamat. III muutmata tr. E. Kirj. S. kirj. Tartus 1923. 1406 v. + XXVIII + XII + CLIV lk.

10. Eesti entsüklopeedia. Redaktsioonitoimikond: R. Kleis, päätoimetaja, P. Treiberg, J. V. Veski. K.-ü. „Loodus“, Tartu. I köide 1932. 1370 veergu. II k. 1933. 1402 v. — III. k. 1934. 1386 v. — IV k. 1934. 1422 v. (Viimane sõna — Käolina). **EE**

11. Eesti taimede nimestik. „Kodumaa õistaimede“ teine täiesti ümbertöötatud tr. E. Kirj. S. kirj. Tartu 1928. 58 lk. **TN**

12. Looduse õpetus. J. Kunder. Teine raamat: Taimede riik. Tartus 1881. 88 lk.

13. Botaanika oskussõnastik. E. Kirj. S. 1929. 60 lk. **BO**

14. Valik sõnu taimekasvatuse alalt. Eesti Agronoomide Seltsi Oskussõnade Toimikond. Äratr. „Agronoomiast“ 1926. 19 lk. **TO**

15. Sordiaretuse oskussõnad. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi Oskussõnade Toimikond. Põllumajanduslikud oskussõnad II. Äratõmme „Agronoomiast“ 1924. 8 lk.

16. Valik oskussõnu loomade söötmise alalt. Tartu Ülikooli Loomakasvatuse-kabinet. „Agronoomia“ kaasaanne 1930. 19 lk. **LSO**

17. Valik oskussõnu loomade aretuse alalt. Sama. Tartu, 1932. 22 lk. **LAO**

18. Koduloomade eksterjöörilisi oskussõnu. APS-i toimetised. Tartu 1934. (Ka „Agronoomia“ kaasaanne). 31 lk. **LEO**

19. Taimekaitse oskussõnu. Koostanud A. Käsebier, E. Lepik, J. V. Veski ja K. Zolk. Tartu ülikooli taimehaig. katsej. tööd. Tartus 1932. 85 lk.

20. Maaviljustulundusteaduse oskussõnad. APS-i Oskussõnade Toimikond. P.-m. oskussõnad I. Äratrük „Agronoomiast“ 1923. 8 lk.

21. Valik tarvitavamaid oskussõnu maaparanduse alalt. (Toimet. E. Roger). L. Rinne Maaparanduse alused lisa. 203—210 lk. Põllutöominist. väljaanne. Tallinnas 1931.

22. Heinrich Niggol. Eesti arstiteadusline sõnastik. EÜS loodustead. osak. toimetus. Põhja-Balti Arstideseltsi kirjast. Tartus 1914. 149 lk.
23. A. Valdes — J. Veski. Kogu eestikeelseid arstiteaduslisi oskussõnu. Äratõmme „Eesti Arstist“ 1924. 68 + VIII lk.
24. Põllumehe käsiraamat. APS-i kirjastus. II osa — Eri-taimekasvatus. Tartus 1928. 366 lk. **PK II** köide.
25. Sama. IV osa — Loomakasvatus I. 1934. 392 lk. **PK IV** köide.
26. Sama. III osa — Aiatöö-õpetus. 1930. 398 lk. **PK III** köide.

ARK B - 1094

B

1094

46794 i

TÜ RAAMATUKOGU
10300015892971